

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«Російська анексія українського Криму у 2014 р.»

студентки IV курсу, групи СОІз–41
спеціальності 014.03 Середня освіта
(Історія)

Рогатинської Соломії Андріївни
Керівник:

Кобуга Степан Йосифович
кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Паска Богдан Валерійович
кандидат історичних наук, старший
викладач

Національна шкала:

Університетська шкала:

Оцінка ECTS:

Члени комісії: _____

(підпис) (прізвище та
ініціали)

(підпис) (прізвище та
ініціали)

(підпис) (прізвище та
ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ АНЕКСІЇ КРИМУ.....	9
РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ АНЕКСІЇ КРИМУ.....	27
3.1. Військові складові анексії	
3.2. Політико-правові складові анексії	
РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ АНЕКСІЇ КРИМУ.....	37
4.1. Реакція міжнародного співтовариства на анексію Криму	
4.2. Політика РФ щодо окупованого Криму	
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНОМУ І ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСАХ...54	
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	61
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність теми дослідження Донедавна Росія вважалася потенційним стратегічним партнером Трансатлантичного альянсу і була частиною програми - «Партнерство заради миру». Протягом останніх двох десятиліть НАТО докладало великих зусиль для модифікації архітектури безпеки в Євроатлантичному регіоні, що призвело до спотворення ліній розмежування, натхнення для реформ і створення миру та безпеки через співпрацю з Росією. Незважаючи на спроби Заходу співпрацювати з Росією за різними політичними сценаріями, зусилля західних країн не були визнані та реалізовані Росією, насамперед через відсутність справжнього інтересу до співпраці в другій половині століття. Росії більше зацікавлена в конфронтації зі США та Європою – це підвищує політичний авторитет Москви всередині країни.

У результаті можна зробити висновок, що Росія історично вирішила діяти відповідно до власного визначення того, що має робити велика держава. Оскільки керівництво Росії демонструє своєю політичною поведінкою, що найбільшою силою є той, хто досягає успіху в своїх цілях і нав'язує свою владу та цінності іншим, деякі політичні оглядачі вважають, що Росія насправді не віддана цінностям або їй бракує комунікації та компромісу у своїх діях щодо Заходу.

Можна припустити, що під час захоплення Криму зовнішня політика Росії висловила та закріпила три меседжі, які також використовувалися як засіб виправдання її агресії щодо України. Пропагувалися та підтримувалися зобов'язання отримати політичну та військову силу для захисту російського населення за кордоном, необхідність самооборони від тиранічного західного режиму або «збройного правління», а також бажання боротися за національні інтереси країни в рамках специфічної політичної філософії, за допомогою історично вироблених методів авторитарного правління.

Об'єктом дослідження є російська анексія українського Криму.

Предмет дослідження становлять основні передумови, етапи і наслідки російської анексії українського Криму.

Саме тому, **мета роботи** полягає у ретельному дослідженні передумав, основних етапів та наслідків російської анексії українського Криму. Для досягнення мети ставиться ряд таких **завдань**, як:

- визначити теоретико-методологічні основи дослідження;
- дослідити основні передумови анексії Криму;
- охарактеризувати основні етапи анексії Криму;
- виокремити політичні наслідки анексії Криму;

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від лютого 2014 р. – травня 2014 р. Нижня межа – початок гібридних агресивних дій російської сторони по дестабілізації політичної ситуації в Автономній республіці Крим. Верхня межа – виведення українських військових і силових структур із півострова та встановлення окупаційного російського режиму.

Територіальні межі охоплюють межі півострова Крим, де розташовувалася Автономна республіка Крим як невід’ємна частина території України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання анексії росією українського Криму визначається підвищеною увагою. Дана проблематика знайшла своє зацікавлення в цілому ряді досліджень, це монографії, наукові статті провідних українських та світових науковців. Зокрема, слід виокремити наступних науковців: Л.Якубова, М. Херпен, В. Смолій, С. Плохій, С. Кульчицький, М. Міщенко, та інші. У них розглядаються різноманітні питання пов’язані з передумовами, основними етапами та наслідками анексії Криму.

Методологічні основи роботи становлять принципи об’єктивності та історизму, загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція й дедукція, абстрагування, аналіз та ін.), спеціально-історичні (синхронний, метод періодизації, хронологічний, порівняльно-історичний, системно-

структурний, ретроспективний, статистичний) та деякі інші наукові методи дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання студентами, науковцями, всіма зацікавленими даною проблематикою.

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході мого дослідження було створено джерельний комплекс, який включає більшість наявних історико-політологічних джерел. Їх можна розділити на кілька груп на основі існуючих моделей класифікації джерел.

Першу групу, яка становить основне ядро дослідження, складають науковці та науковці-популярні дослідження вітчизняних науковців, які присвячені основним питанням анексії рф українського Криму. Цю джерельну групу складають численні узагальнюючі та монографічні дослідження, які безпосередньо стосуються економічних, політичних і культурних наслідків анексії. Мова йде насамперед про дослідження політологів та істориків, ці праці є основою для порівняння з позиціями зарубіжних (західних) науковців.

Для цієї групи характерним є твердження, що в контексті анексії Криму та зовнішньої політики РФ щодо України та Заходу, Путін вкотре прагнув продемонструвати прагнення Росії бути значною силою, в першу чергу через антизахідну риторіку. У результаті втручання у внутрішні справи України, яке супроводжувалося критикою західного міжнародного порядку, перед внутрішнім суспільством було створено ілюзію що радянський підхід до зовнішньої політики був успішним, і вартий уваги. Вищезгадана підтримка російського населення стилю керівництва та підходу до управління Путіна є прикладом того, що це можна представити в Росії як важливий компонент і необхідний для належної роботи державного управління.

Насильницьке втручання у внутрішні справи іншої країни вважається таким же законним і відзначається як колективна перемога в «дуже особливій» формі демократії. Наслідки авторитарного стилю правління були значними для всього населення РФ, зокрема, для здатності російського населення реагувати на політичну ситуацію. Не лише за часів Радянського Союзу, а й протягом останніх десятиліть нинішнього режиму в Росії, населення продовжувало активно обмежувати та пригнічувати свою особисту потребу виражати себе як незалежних особистостей зі своїм власним планом щодо вирішення політичних

і соціальних питань у своїх країна [58, с. 37].

Іншим, вагомим твердження є те, що одним із ключів до успіху нового авторитаризму з боку Кремля полягає у тому, що нова форма авторитаризму передбачає проникнення в усі ідеології та рухи, що у підсумку призводить до використання цих ідей та їх абсурдності. Найпомітнішим прикладом є зміна політичної системи, яка нагадує демократію – звичайні вибори, кілька партій, запропоновані вільні засоби масової інформації – без реальності: вибори є помилковими, усіма партіями маніпулює президент, ЗМІ контролює власники, а власники виконують вказівки кремля. Саме через різницю між формою і змістом режим Путіна, а також його зовнішня політика були названі «демократією», це призвело до придушення здатності суспільства протистояти їм [38].

Другу групу складають невеликі розвідки (статті), які обговорюють конкретні аспекти процесу анексії Криму. Зокрема, значна частина науковців відзначають, що в контексті втручання Росії в внутрішні справи України, західні учасники повинні були засвоїти новий урок і усвідомити, що відсутність демократії в Росії може призвести до подальшого втручання РФ у внутрішні справи інших країн. Через таке зневажливе ставлення та маніпулятивний підхід, дії Путіна уже призвели до втрати довіри до Росії та викликали занепокоєння західних країн щодо недостатньої спроможності РФ співпрацювати та бути надійним партнером у спільних інтересах міжнародної спільноти.

Глибокі невизначеності, спричинені відчуженням російської зовнішньої політики, які вже спостерігалися протягом останніх десятиліть, не викорінені сьогодні і навряд чи будуть викорінені. І навпаки, непостійна міжнародна поведінка країни, особливо щодо України, лише посилила її ізоляцію, нерівномірні відносини з багатьма західними країнами, а також призвела до зниження її надійності в міжнародній сфері. Це також призводить до більшої «безкарності» Росії, що дає їй змогу грубо діяти від імені країн, не отримуючи тяжких наслідків [58, с. 74].

Третю групу складають численні наукові матеріали, які прямо чи опосередковано зачіпають процес анексії Криму, або їх окремі складові (економічні, політичні, культурні).

Четверту групу джерел складають документальні та статистичні матеріали, які пояснюють фактичні аспекти дослідження. У кількох випадках необхідно було перевірити правомірність цитування документів, а також розвиток різних аспектів процесу анексії. У дослідженні також використовував деякі освітні ресурси щодо історичного процесу самої анексії, хронологія подій та бібліографічні джерела.

У результаті в процесі дослідження було створено джерельний комплекс, який включає всі історико-політичні джерела, тобто майже всі типи джерел, які поділяються на декілька груп.

РОЗДІЛ 2.

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ АНЕКСІЇ КРИМУ

За інформацією ДБР, головною передумовою анексії Криму стала державна зрада колишнього головнокомандувача Збройних сил України генерала Володимира Замана [25]. Він, разом з экс-президентом Віктором Януковичем та двома колишніми міністрами оборони - Дмитром Саламатіним та Павлом Лебедєвим - в період з 2012 по 2014 рік порушили обороноздатність, суверенітет, територіальну цілісність та недоторканість держави.

Слідчі виділили 5 ключових факторів, які призвели до окупації Криму:

- Зменшення складу ЗСУ. Навіть після повернення до непарламентського статусу, яке передбачало збільшення чисельності армії, запас військових в 2012-2013 роках скоротили з 240 000 до 162 000;

- Порушення мобілізаційної готовності. У 2013 році половину штатної чисельності військкоматів скоротили. Це призвело до неповної укомплектованості військових частин, лише 25-55% були готовими;

- Порушення систем протиповітряної оборони Криму. Управління системою ППО Криму було передане військовій морській службі, яка потім перейшла на бік ворога. Крім того, зменшено кількість ЗРК С-300В та зупинено модернізацію ЗРК С-125 і С-200В;

- Незаконні організаційні зміни та ігнорування стратегічних оборонних документів. У 2013 році масштабні організаційні зміни в ЗСУ не були законними та не були включені до стратегічних оборонних документів країни, що унеможливило формування ударної групи для захисту територіальної цілісності;

- Ігнорування зовнішніх загроз. Незважаючи на розвідувальні дані, що свідчили про підготовку нападу з боку Росії, не було прийнято заходів для підвищення боєготовності ЗСУ та проведення військових навчань на Криму. Відомство підкреслює, що всі ці дії були пов'язані та призвели до окупації Криму Росією [25].

Всі висунуті причини радше вказують на те чому анексія Криму пройшла швидко та без сильного спротиву, однак також варто зазначити, що РФ знала про таке положення в країні, що могло дати їй додаткові причини втрутитись в країну.

Безсумнівно, нестабільність в країні зіграло велику роль у вторгненні РФ на територію України та подальшу окупацію Кримського півострова, однак оглядаючись на великі держави та близьких до такого статусу країн, можна помітити, що незважаючи на скрутний стан «сусідів», вони не вмішуються і тим більш не забирають частини їхніх територій. На основі цього можна зробити висновок, що куди більшу роль грала сама ідеологія Росії.

Війна проти України є принципово неоімперським проектом, передумовою якого, за словами Путіна, є «єдність росіян і українців». Ймовірніше за все, він є прихильником ідеї, що для повернення статусу імперії та впливового діяча на світовій арені, треба повернути “під свій контроль” всіх країн-вихідців із СРСР, і в першу чергу це має бути Україна. Це кваліфікується як не просто дискусійне питання, а частина риторики та ідеології нинішньої влади Росії, що показує наскільки важко для сучасної Росії змиритися з «втратою» України [59, с. 29].

Кінець імперіям в Європі було болючим для більшості країн світу. Колоніальні імперії Бельгії, Нідерландів і Португалії не були ліквідовані без насильницьких заворушень і війни. Німеччині знадобилися дві світові війни, щоб покінчити зі своїми імперськими амбіціями. Здебільшого мирний розпад Радянського Союзу та його імперії в 1990-1991 роках був винятком - і, схоже, Путін намагається виправити те, що він вважає історичною помилкою в проведенні імперського курсу.

Для того, щоб розкрити основні принципи зовнішньої політики російського керівництва, що постулюється та реалізується, доцільно поглянути на його зовнішньополітичні концепції, пріоритети та цілі, які були визначені як систематичний опис МЗС Росії та затверджені Міністерством закордонних справ Росії.

Концепція зовнішньої політики, прийнята на початку президентства Путіна, прямо передала і спеціально підкреслила, що головним пріоритетом російської зовнішньої політики є просування її ідей безпеки, зміцнення суверенітету та зростанню її політичного, економічного, інтелектуального та духовного стану шляхом своєї, відмінної від інших країн методики. Така риторика підкреслює сильні геополітичні прагнення Росії в рамках її зовнішньополітичних бачень і цілей - світ держав, які прагнуть влади і переслідують свої національні інтереси, балансує проти інших великих держав. Така мова і таке світогляд були б немислимими в офіційних заявах Сполучених Штатів, а тим більше в Європейському Союзі [58, с. 37].

Зосередження уваги на статусі великої держави було явно виражено також у спробах Путіна створити та зберегти свою дедалі більш недемократичну, навіть автократичну політику, та лідерство на регіональному рівні, віддаючи перевагу російському суверенітету над партнерами.

У той же час статус великої держави уявлявся та зображувався російськими лідерами зовсім інакше, ніж модель Європейського Союзу, через уподобання та інтереси Росії зберегти свою домінуючу роль, а також поступову схильність до централізованої влади по відношенню до своїх партнерів.

Таким чином, можна визнати, що в рамках анексії Криму та його зовнішньої політики щодо України та Заходу керівництво Путіна знову актуалізувало роль Росії та її амбіції щодо статусу великої держави, помітно посиливши свою антизахідну риторіку. Таким чином, втручання в Україну, що супроводжувалося критикою західного міжнародного порядку, передає світові недвозначні меседжі, на кшталт ідеї того, що радянський підхід до зовнішньої політики є більш ніж успішним та вартий уваги. Вищезазначена підтримка російським народом путінської моделі лідерства та управління служить яскравим прикладом того, як таким чином те, що на Заході ігнорується як свавільний авторитаризм, може бути представлене в Росії як елементарна необхідність і передумова для функціонування державного управління. Агресивне втручання на суверенну територію іншої країни, яке на Заході

сприймалося б критично і навіть засуджувалося, виправдовується та прославляється як спільна перемога у, так званому, «зовсім особливому виді демократії». Наслідки авторитарного стилю правління залишили слід на весь народ, зокрема, на здатність російського суспільства реагувати на політичні рішення. Не тільки в радянські часи, але протягом останніх десятиліть нинішнього кремлівського керівництва російські люди продовжували серйозно стримуватися та пригнічувати свою людською потребу виразити себе як вільні особистості, які мають свої інтереси і бажання брати участь у політичних і соціальних процесах у своїй країні. Російська політична культура залишилася в основному незмінною протягом останніх двадцяти чотирьох років через те, що після розпаду Радянського Союзу Росія повернулася до сильного центрального уряду в Москві, а росіяни сприймали таку ситуацію як історичну традицію всередині їхнього суспільства [57, с. 31].

Російське суспільство після розпаду Радянського Союзу в 1990-х роках всі «демократи» в Росії вірять у демократію та ринки на інтелектуальному рівні, але відсутність соціальних звичок, необхідних для створення єдиної політичної організації. В російському суспільстві переважає скептичне ставлення до можливої участі в політичних процесах через те, що значна частина російського суспільства вважає, що по відношенню до політики «все є піаром», і участь у ньому нічого фундаментально змінити не можна. Через це в суспільстві є чітка ідея розділення народу та влади, де перші не мають ніякого впливу і чиї голоси є лиш формальністю, що тільки укріплює авторитаризм влади.

Одним із ключів до успіху цього нового кремлівського авторитаризму є те, що «замість того, щоб просто пригнічувати опозицію, як це було у випадку 20-го століття, вона проникає всередину всіх ідеологій і рухів, експлуатуючи їх і роблячи їх абсурдними»

Найяскравішим прикладом цього є маніпуляція політичною системою, яка виглядає як демократія - регулярні вибори, кілька партій, постульовані вільні ЗМІ - без будь-якої суті: вибори сфальсифіковані, всі партії

підконтрольні президенту, ЗМІ роблять те, що їм говорять власники, а власники підкоряються Кремлю. Саме через невідповідність між формою та змістом режим Путіна, а також його зовнішня політика отримали назву «демократія» і згодом придушили здатність суспільства протистояти їй [38].

Таким чином, можна зробити висновок, що посилюючи російської зовнішньої політики - як самооборона від західного «панування зброї», боротьба за національні інтереси та ідеї державності Росії, а також захист російського народу - були підтримані її тривалий авторитарний стиль правління, який сформував російську політичну культуру та її політику. Завдяки цьому російське суспільство було наділене своєрідним відчуттям прийняття свого керівництва як постачальника порядку і багатства для держави та її народу, незважаючи на його економічно слабку ефективність і відсутність поваги до індивідуальних свобод і громадянських прав.

Крім того, займаючи опозиційну позицію по відношенню до Заходу в рамках втручання в Україну та проголошуючи свою самооборону проти поширення влади та порядку, Путін підкреслив, що через «возз'єднання Криму з Росією» його керівництво актуалізувало та ще раз переконало, його справжнього та справжнього відчуття «суверенної демократії».

Концепція «суверенної демократії», крім переслідування національних інтересів Росії та підкреслення їх важливості, також вказує та сигналізує про небезпечну відмову від перенесення «зовнішніх» або міжнародних норм на російське управління та порядок. В рамках цього підходу російське керівництво вже ненавиділо визнавати, що традиційне міжнародне право (або право націй) витісняється якимось «новим міжнародним правом», яке стверджує що внутрішня практика держав повинна підтверджуватися виникаючими глобальними нормами поведінки [59, с. 84].

Таким чином, можна припустити, що концепція «суверенної демократії» сприяла формуванню та ескалації російської зовнішньої політики до більш радикальної антизахідної політики, яка водночас забезпечила основу для Путіна для прояву та виправдання свого керованого втручання.

Беручи до уваги вищезазначене, можна визнати, що міркування, які лежать в основі організованої анексії Криму Путіним, базувалися на проголошеній російським керівництвом єдиній концепції загрози, що надходить із Заходу, яка історично склалася «інстинктивне російське відчуття незахищеності», яке зазвичай пропускає питання про те, що зовнішній світ, і особливо Захід, може насправді зробити з Росією та для Росії.

Вищезгадане російське «інстинктивне відчуття незахищеності» як основна причина її вигаданої та культивованої потреби в самозахисті та захисті своїх людей, які живуть за кордоном, також регулярно застосовувалося протягом останніх двох десятиліть до інших сусідніх країн. Російське керівництво систематично намагається зробити жертвами російських людей, які проживають на колишніх землях впливу, маніпулюючи ними за допомогою різноманітних ганебних підстав для виправдання свого військового та пропагандистського втручання.

Після розпаду Радянського Союзу та подальшого відокремлення радянських республік від Росії та їх перетворення в незалежні республіки, Росія продовжувала застосовувати ту саму маніпулятивну тактику, звинувачуючи такі країни, як Естонія та Латвія в утиску прав росіян, і поширення неперевіраних та наклепницьких звинувачень на внутрішньому та міжнародному рівнях. Така ж тактика була застосована в планах і стратегії військової експансії в Грузії і Україні.

На додаток до вищезгаданих виправдань, Росія доповнила свою зовнішню політику, представивши своє втручання в Україну через відчуття історичної спадщини над територією Криму. Відповідним доповненням і елементом до оприлюдненої Путіним версії «об'єднання Криму з Росією» є «історична спадщина» Росії та ностальгія за колишньою власністю все ще стратегічно важливою землею. Таким чином зовнішня політична доктрина Росії щодо втручання в Крим базується на статусі великої держави та «історичній спадщині» її «спільної національної ідентичності» з Україною, яка додатково підкріплювалася її пропагандою [57, с.103].

Можна припустити, що під час анексії Криму зовнішня політика Росії виявила та консолідувала три меседжі, які також були застосовані як мотиви виправдання її очолюваної інтервенції в Україну. Відповідальність за мобілізацію політичної та військової сили для захисту російського народу за кордоном, необхідність самооборони від репресивного західного порядку або «панування зброї», а також готовність боротися за свої національні інтереси були підтримані та культивовані. у конкретній політичній культурі за допомогою історично вироблених методів авторитарного правління російське керівництво проголошувало загрозу та незахищеність із боку Заходу, а також демонструвало справжнє почуття суверенітету та історичної спадщини Росії щодо Криму.

Таким чином, наголошуючи на спільній історії Росії з Україною, а також на її історичній спадщині щодо Криму як на доречному аргументі для виправдання очолюваної нею інтервенції, Путін у своїй промові ще раз звернув увагу на той факт, що реалізована Росією зовнішня політика є спрямована на досягнення статусу великої держави та поширення сфери впливу на її колишні землі, доводячи, зокрема, що російський і український народи є одним цілим.

Донедавна Росія вважалася можливим стратегічним партнером Трансатлантичного альянсу і була одним із членів програми Ради євроатлантичного партнерства «Партнерство заради миру». Протягом останніх двох десятиліть НАТО наполегливо працювала над трансформацією євроатлантичної безпеки, стираючи лінії розмежування, надихаючи на реформи та розбудовуючи мир і безпеку шляхом консультацій і співпраці з Росією. Незважаючи на те, що Захід намагався співпрацювати з Росією в кількох політичних форматах, зусилля західних країн щодо співпраці ніколи не знаходили належного визнання та зустрічі з боку Росії здебільшого через відсутність справжньої зацікавленості останньої серйозно сприяти заходам і встановити форми співпраці із Заходом. Росія виграє більше від відкритої конфронтації зі Сполученими Штатами та Європою - зміцнення своєї

політичної позиції всередині країни та підвищення міжнародного авторитету Москви - ніж від співпраці [58, с. 184].

Тому можна припустити, що Росія замість співпраці із Заходом завжди воліла діяти відповідно до власного розуміння того, що означає Велика держава. Зважаючи на те, що російське керівництво демонструє своєю політичною поведінкою, що найсильнішим є той, хто досягає успіху у своїх цілях і нав'язує свою владу та правила іншим, деякі політичні коментатори сприймають і розглядають Росію як державу, яка має ніколи насправді не визнавала цінності діалогу та компромісних рішень у своїх формах спілкування та діях із Заходом. Отже, всупереч заявам російської влади, якщо РФ і заявляє про готовність на перемови та співпрацю, то лиш на своїх умовах, де вона має бути повним переможцем в ситуації.

Конфлікт в Україні також показав, що Росія, керуючись постульованими концепціями свого керівництва щодо «справжнього почуття суверенітету», «історичної спадщини» та державних або «національних інтересів», вважає за краще проголошувати та нагадувати про політичну ідентичність і глобальну роль своєї великої держави, нав'язуючи її влади на іншу державу, а не шукати можливостей співпраці та компромісів. Крім того, в рамках вищезазначених обставин Росія також очікувала від загарбаної, обдуреної чи пригнобленої держави, що вона прийме її «залізну руку» як найкраще можливе рішення в даних обставинах.

Через свавільний авторитаризм Росії на внутрішньому рівні та проекцію його на міжнародні справи, Захід колись сприймав усі заяви Путіна як реальні. Найбільш заплутаним і складним для західного суспільства було розуміння того, що насправді Путін не говорить, що він робить або робитиме. Російський президент давно змінив тактику і ліпить свою політику непередбачувано - маніпулятивними інструментами і пропагандистськими засобами, говорячи і називаючи зовсім не те, що він робив і що збирається робити [23].

Вищезгадану стурбованість міжнародної спільноти можна продемонструвати такою ситуацією. Незважаючи на нічні переговори на

протязі шістнадцяти годин президента Росії Володимира Путіна, президента України Петра Порошенка, президента Франції Франсуа Олланда та канцлера Німеччини Ангели Меркель, які відбулися через очолювану Росією анексію Криму та втручання в Україну, і що завершилися так званими Мінськими домовленостями, в рамках яких Путін підтвердив свою готовність виконувати домовлене, російський лідер постійно нехтував і підміняв позитивні угоди власними свавільними політичними та військовими кроками. Крім того, представлені Путіним виправдання чи обґрунтування позиції Росії містили зраду та маніпуляції в сторону західних лідерів, які спочатку вірили в надійність російського президента та довговічність укладених ним угод.

Крім того, окрім згаданого недбалого ставлення до досягнутої міжнародної домовленості та порушення обіцянок про взаємоузгоджене припинення вогню та виведення російських військових підрозділів з України, а також інших прохань, президент Росії знайшов шлях і мужність у цих обставини звинуватити Президента України в знехтуванні міжнародними зусиллями та недотриманні домовленостей про припинення вогню в зонах бойових дій України. Рішення Президента України перервати продовження десятиденного режиму припинення вогню після того, як Росія продовжує агресивні військові дії, Путін представив як прикрий випадок неспроможності виконати спільну заяву, затверджену міністрів закордонних справ Німеччини, Франції, Росії та України про необхідність збереження миру та пошуку взаємоприйнятних рішень, замовчуючи про причину таких дій у вигляді власних ж порушень домовленості [23].

Таким чином, можна визнати, що в рамках інтервенції Росії в Україну західним лідерам довелося засвоїти новий урок і усвідомити, що свавілля Росії може бути закріплено на міжнародній арені завдяки пропаганди захисту своїх національних інтересів чи державності. Через вищезазначене зневажливе ставлення та маніпулятивний підхід Путін уже спровокував втрату надійності по відношенню до Росії та культивував серйозні занепокоєння своїх західних

партнерів щодо недостатньої здатності Росії співпрацювати та бути надійним партнером у спільних інтересах міжнародної спільноти.

Невизначеності, спровоковані поступовим відчуженням російської зовнішньої політики, які вже спостерігалися десятиліття тому, сьогодні не зникли і не збираються зникати. Навпаки, непередбачуваність Росії в міжнародних справах з часом і особливо в рамках її інтервенції в Україну лише спровокувала та стимулювала її посилення ізольованості, розбалансування відносин з багатьма західними партнерами, а також знижує надійності на міжнародній арені. Це також робить Росію більш «безкарним», даючи їй можливість грубо втручатись в справи країн без сильних наслідків [58, с. 74].

Таким чином, вищезазначені посилюють російської зовнішньої політики у зв'язку з нещодавно обговорюваними невдачами щодо спроможності Росії співпрацювати із Заходом, такими як свавілля та непередбачуваність на міжнародній арені, які викликали серйозне занепокоєння західних держав, також нагадує нам, що зовнішня політика Росії базується на зовсім інших політичних міркуваннях і цілях, які впливають із зовсім інших історичних підстав і цілей, ніж ті, які знайомі Заходу.

Щоб отримати глибше розуміння зовнішньої політики Росії у зв'язку з очолюваним нею втручанням в Україну, слід взяти до уваги, що Росія намагалася актуалізувати свою відповідну роль і потенціал на міжнародній арені, особливо, відіграючи значну провідну роль на регіональному рівні. Враховуючи важливість мрій Москви бути лідером в «новому, відмінному від Заходу» шляху, через які найгостріші конфлікти з ЄС відбуваються близьких до Росії прикордонних точках, важливо мати захист від такого роду втручання. По іронії, захист від втручання Росії можна отримати лиш коли цього самого втручання немає і не було [21].

Зацікавленість Росії зберегти контроль над своїми сусідніми країнами проявляється в її зовнішньополітичних діях, спрямованих на спробу консолідації та очолити коаліцію «однодумців» Співдружності Незалежних Держав, таких як Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан,

Таджикистан, Туркменістан, Молдова та Україна, які колись були колишніми радянськими республіками. Путін у своєму щорічному зверненні до російських послів підкреслив важливість інтеграції на рівні регіону СНД, зазначивши, що зміцнення тісних дружніх зв'язків і розвиток взаємовигідного економічного співробітництва з нашими сусідами є ключовим стратегічним пріоритетом довгострокової зовнішньої політики Росії.

Як вже зазначалось, на ділі співробітництво з РФ означає підпорядкування йому і надавання дозволу активно вмішуватись в справи інших країн. Зовнішня політика Росії та її розподілений порядок, а також авторитарне правління в регіоні залишили значний обов'язковий та обмежувальний вплив на слабші країни-партнери СНД, навіть поставивши під загрозу суверенітет їхніх регіональних партнерів. Таким чином, можна зробити висновок, що через нездатність продемонструвати свою політичну вагу по відношенню до західних держав та їхніх міжнародних організацій і альянсів, прагнення Росії отримати статус великої держави було відновлено шляхом постановки під загрозу суверенітету її самообраних регіональні «держави-партнери», що у випадку з Україною ще раз свідчить про переважаючі інтервенціоністські амбіції Росії щодо мирного співіснування та наміри співпраці з її партнерами.

Як відзначає російське керівництво, під час першого та другого президентства Путіна політика та діяльність інститутів та організацій, створених і очолюваних західними державами, була важливою перешкодою для зміцнення та утвердження могутності Росії. У зв'язку з цим Росія постійно прагне взяти на себе лідерство на регіональній основі, у межах якої Росія могла б розширити свій політичний вплив і виразити свою вагу під час зовнішньополітичних переговорів з іншими державами та міжнародними гравцями. Таким чином, можна припустити, що, зазнаючи невдач і відносно слабкої позиції в розподілі глобальної влади, Росія зміцнила свої прагнення до великої держави, зосередившись на своєму домінуванні на регіональному рівні щодо сусідніх країн. Однак і в регіональному рівні російське керівництво не

змогло досягти успіху та бажаних результатів. Через це спроби Росії бути беззаперечним лідером можна охарактеризувати як спробу посилити своє глобальне становище через тінь, яку вони відкидають у певному регіоні [21].

Історично культивована пам'ять про зовнішню загрозу, яку представляє Захід, та інтервенцію як форму самозахисту від західної гегемонії історично увійшла в національний світогляд Росії та і нині залишаються актуальною рушійною силою її зовнішньої політики. Зовнішня політика Росії історично була спрямована на розширення своїх кордонів шляхом втручання в сусідні держави. Росія наділила себе особливими привілеями та місією, що дозволяє її керівництву йти за «авторитарною траєкторією» влади та завойовувати території інших держав. Історія надає докази того, що Росія замінила свої геополітичні страхи власними ж моральними міркуваннями як виправдання своїх мотивів і незаконних дій для різноманітних військових вторгнень [57, с. 34].

Непередбачувані ситуації, в яких Москва намагалася змінити порядок безпеки - блокада Берліна в 1948-1949 рр., Корейська війна, берлінська криза під час правління Микити Хрущова, кубинська ракетна криза і сьогодні війна проти України - були навантажені високим ризиком звичайних чи ядерної війни. Проте ні Радянський Союз, ні Росія не намагалися вторгнутися до будь-якої країни-учасника НАТО. Росія, звичайно, виступала проти перспективи вступу України та Грузії до НАТО у 2008 році, але ми не можемо знати, чи призвів би їхній вступ до агресивних дій з боку Росії, чи ні. Що ми знаємо, так це те, що НАТО призупинило процес вступу цих країн, а Росія згодом напала на них [19].

Крім того, експансіоністські бажання та тактика Росії в її зовнішній політиці, які були проголошені як впевненість Росії у своїй особливій ролі в регіональному та глобальному масштабі, були вбудовані в її зовнішню політику. Таким чином, самовиправдання Росії та створене нею джерело великодержавних устремлінь дозволяє нам визнати, що її зовнішня політика, і особливо її постійна схильність до інтервенцій, ґрунтується на її геополітичних страхах і бажанні приховати свої слабкості за рахунок військової потужності,

що проявляється в розширенні її кордонів і завоюванні нових сусідніх держав. Міністр царя Олексія середини 17-го століття Нащокін запропонував прямий опис діяльності російського міністерства закордонних справ або мети російської зовнішньої політики, яка загалом передбачала: «розширення держави в усіх напрямках».

Незважаючи на те, що західні лідери та суспільству було важко зрозуміти кроки Путіна в рамках інтервенції в Україну, мотиви втручання російського президента не були такими загадковими. Крім того, їх можна було прочитати на карті. Росія, яка є найбільшою країною світу, стикається з проблемами, які виникають як з суші, так і з моря. Оскільки за останні 500 років Росія кілька разів зазнавала вторгнень із Заходу, стратегічне розташування Криму включає його здатність бути військовою «буферною зоною» та діяти як «глобальна держава» в економічному плані. Головне занепокоєння Росії, яке прямо впливає на конфлікт в Україні, ґрунтувалися на вразливості на суші та відсутності доступу до теплих портів.

Добавляючи до вищезазначених факторів, оскільки під час Революції Гідності керівництво Росії не могло більше бути впевненим, що її «буферна зона» залишиться недоторканою, а нейтралітет України не буде серйозно підірваний змінений Заходом, Путін, як і деякі інші колишні російські лідери в минулому, не мав особливого вибору, вирішуючи, що робити. Він міг поважати територіальну цілісність України, або він міг зробити те, що робили російські лідери протягом століть. Влада Росії обрала атаку як «акт захисту», анексував Крим, щоб забезпечити доступ Росії до її єдиного справжнього порту з теплою водою [64, с. 294].

Таким чином, можна зробити висновок, що військові інтервенції у формі проголошених нею місій самооборони проти потенційних ворогів, які можуть повпливати на території, що історично та географічно служать Росії для забезпечення самої безпеки та підтримки свого статусу великої держави.

Основними ознаками вразливості Криму є:

- Поширення російського імперського та радянського дискурсу серед населення регіону, зокрема міфу про загрозу із Заходу;
- Одночасне існування в культурно-інформаційному просторі України та Росії;
- Поширеність комуністичних ідей і розвинених традицій соціального патерналізму;
- Пострадянська промислова інерція;
- Ренесанс ортодоксального московського фундаменталізму наприкінці 20 - початку 21 ст.;
- Маргіналізація української та кримськотатарської ідентичності, культури та національно-державної моделі [9].

Через бідніші ресурси та промислові потужності в Криму було не так багато потужних бізнес-структур, а вищі політичні посади обіймали вихідці з колишньої комуністичної еліти. Суміш ностальгічних російсько-імперських і радянських концептуальних дискурсів була доволі поширеною в Криму. Таким чином, не останню роль в окупації відіграла проросійська влада та загальний ностальгічний до СРСР настрій населення.

Окрім оправдань на основі власної ідеології, бачення світового порядку, ролі РФ в світі та її самопроголошених прав, її найбільш вагомий та законно задовільне оправдання базувалося на воєнному втручанню. На відміну від вторгнення, військове втручання залучає збройні сили країни до справ іншої країни з метою вирішення конкретного питання, наприклад вирішення конфлікту, надання гуманітарної допомоги чи підтримання миру. Таке втручання може здійснюватися за згодою приймаючої країни або з дозволу відповідного міжнародного органу, такого як ООН. Російська влада оголосила, що після того, як Янукович втік з країни, він видав листа, в якому просив Росію втрутитися на територію України як контрзахід проти захоплення влади країни націоналістами та антисемітами. Лист був оприлюднений, а Янукович підтвердив, що написав цього листа, хоч і висловив жаль з приводу цього, сказавши. Росія зазначила, що усунення Януковича з посади не відповідало

українській конституції, і тому Януковича слід вважати легітимним президентом України. Таким чином, він був уповноважений запросити іноземні війська для втручання [37].

Стаття 108 Конституції України передбачає, що повноваження президента припиняються у разі його усунення з поста в порядку імпічменту за державну зраду чи інший злочин. Процедура імпічменту, передбачена статтею 111, вимагає більшості голосів від конституційного складу парламенту для ініціювання процесу. Потім, після створення слідчої комісії та звіту про її розслідування, парламент має розглянути звіт комісії. Дві третини конституційних членів парламенту повинні проголосувати за імпічмент, щоб процес припинення уповноважень продовжився. Для усунення президента потрібні три чверті від конституційного складу парламенту та підтвердження Конституційного суду.

З Януковичем нічого цього не сталося. Він був усунутий усіма присутніми 328 членами парламенту, але оскільки конституційний склад становив 450 членів, необхідної більшості у три чверті не було дотримано. Лише близько 73% проголосували за усунення Януковича з посади. Таким чином, його усунення є порушенням Конституції України. Тим не менш, Янукович втік з країни, а влада, яку він залишив, особливо військові та міліція, заявили про підтримку нової влади. Таким чином, ключове питання з точки зору міжнародного права полягало в тому, чи, Янукович повноваження запрошувати Росію до втручання незважаючи на те, що його було звільнено з посади неконституційно [37].

Міжнародне право дозволяє державі запрошувати іноземні держави направити війська на її територію. «Класичне» розуміння цього правила полягає в тому, що тільки офіційний уряд, а не опозиційні групи, має право запрошувати іноземне втручання.

Однак за відсутності дійсної згоди «діючої» держави присутність іноземних військових означатиме незаконне застосування сили. Оцінити, чи

було надано дозвіл, дещо важко. Комісія міжнародного права визначила загальноприйняті загальні вимоги до проведення воєнного втручання:

- Воєнне втручання має бути дійсним згідно з міжнародним правом. Згода на втручання не може ґрунтуватися на обмані, шахрайстві, корупції чи примусі;

- Дозвіл на воєнне втручання має бути чітко встановленим і вираженим, зафіксований в письмовій формі;

- Воєнне втручання має бути відповіддю на конкретні загрози;

- Дозвіл на воєнне втручання має бути написане від імені держави, на чий території буде проходити воєнне втручання, або за дозволом міжнародних органів та коаліцій;

- При наданні дозволу на воєнне втручання недопустимі додаткові умови та елементи які порушили б зобов'язання держав згідно з нормами міжнародного права. Наприклад, недопустимо в рамках воєнного втручання відбирати територію країни [37].

Якщо воєнне втручання відповідає цим вимогам, воно є законним, доки держава, яка втручається, поважає обсяг і тривалість згоди. Для дозволу Януковича суттю проблеми є четверта та п'ята вимога. Де-юре, Янукович ще був президентом, але де-факто він не мав жодного контролю в Україні, коли запросив російські війська втрутитися. Згода має бути надана вищою владою держави, і це, як правило, міжнародно визнаний уряд. Такі чіткі категорії розмиваються у випадках внутрішнього конфлікту, громадянської війни та революційної зміни режиму. За цих обставин, як і в Україні, ідентичність легітимного уряду часто заперечується. Різні держави часто визнають легітимними представниками держави різні сторони конфлікту.

Державна практика та юридична наука традиційно посиляються на критерій ефективного контролю принаймні над частинами території держави і, отже, пов'язують правові повноваження запрошувати іноземні війська з ефективним контролем уряду. Проте в останні десятиліття використання критерію ефективного контролю як єдиної чи основної вимоги було поставлено

під сумнів, оскільки уряди оцінюються не лише за їхньою фактичною владою, а й за їх легітимністю. Південна Африка під час апартеїду, наприклад, не мала права запрошувати іноземні держави для втручання через її внутрішню політичну систему.

Елемент ефективного контролю переважно все ще розглядається як центральний критерій, але визначення того, коли такий ефективний контроль втрачається, вимагає оцінки тодішньої обстановки, що, у свою чергу, надає певну свободу для різних точок зору. Необхідність такого оцінювання свідчить про те, що критерії фактичного контролю державою не є універсальними в усіх випадках. Натомість це відкриває сіру зону, в якій посилаються на нормативні міркування щодо легітимності уряду [37].

По-перше, Янукович втік з України і втратив ефективний контроль. Не було жодних ознак того, що усунення Януковича було лише попереднім - він втратив будь-яку внутрішню підтримку, особливо з боку поліції та військових. В тому числі це визнавав Путін, даючи Януковичу прихисток в РФ, оскільки

Янукович не мав би політичного майбутнього в Україні. Виходячи з критерію ефективного контролю, Янукович не мав права вимагати воєнного втручання.

По-друге, навіть якщо звернутися до критеріїв легітимності урядів, немає жодних доказів того, що Янукович мав сильніші претензії, ніж створений після Революції Гідності тимчасовий уряд. Хоча він був демократично обраний у 2010 році, громадський рух і більшість членів парламенту висловилися проти його подальшого перебування на посаді. У випадках внутрішнього конфлікту, мабуть, кращим критерієм є голосування 328 членів парламенту, ніж на офіційні результати виборів, які, очевидно, були де-факто анульована революційною ситуацією. Крім того, захоплення влади опозицією не мало бути постійною узурпацією, а встановленням тимчасового уряду з проведенням виборів протягом кількох місяців.

По-третє, втручання Росії не було спрямоване на відновлення уряду Януковича та усунення тимчасової адміністрації. Янукович закликав Путіна

використати збройні сили Російської Федерації для відновлення правопорядку в Україні. Росія, навпаки, очевидно переслідувала власні національні інтереси. Інтервенція була спрямована передусім на підготовку відокремлення частини території України, що порушує і п'ятий критерій законності воєнного втручання. Тому дії Росії явно не охоплювали запрошення Януковича.

Отже, присутність російських військ у Криму не може бути виправдана посиленням на запрошення Януковича втрутитися. Незважаючи на вищевказані докази незаконності дій Росії в рамках воєнного втручання, РФ часто заперечувала це і в той же час оправдовувала свої порушення уже розібраними передумовами анексії Криму [39].

Таким чином, можна сказати, що основними передумовами анексії Криму є ідеологія та погляди РФ на політичний устрій у світі, роль території України в якості «буферної зони» перед Москвою та проросійська влада в регіоні. Вирішальним фактором стала Революція Гідності та політична нестабільність в Україні, які дали можливість втілити плани РФ в реальність.

РОЗДІЛ 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ЕТАПІВ АНЕКСІЇ КРИМУ

3.1. Військові складові анексії

Вранці 28 лютого група з 50-119 озброєних людей у військовій формі без знаків ідентифікації, які пізніше були названі «зеленими чоловічками», захопила контроль над Міжнародним аеропортом Сімферополя та місцеву телевежу. Керівництво аеропорту пізніше розказало, що його захопили, і заявило, що він все ще працює нормально, незважаючи на триваючу озброєну присутність. Пізніше того ж дня міжнародний аеропорт Севастополя був захоплений подібним чином, як і аеропорт Сімферополя. Солдати без розпізнавальних знаків були військовослужбовцями Чорноморського флоту РФ. Пізніше деякі телеканали повідомили, що аеропорти охороняють російські війська. Тоді стверджувалося, що бойовики в аеропорту Сімферополя - це солдати російського МВ, чий літак помітили в аеропорту Гвардійське в Гвардійському під Сімферополем.

Як повідомляє офіційний сайт байкерського клубу «Нічні вовки», які відомі активною співпрацею з органами влади Росії, на той момент вони охороняли ОДА в Севастополі, блокуючи дороги. 28 лютого 2014 року ракетний катер Російської Федерації заблокував Балаклавську гавань, де стояли кораблі Морської охорони України. Вісім російських військових вертольотів перекинули до Севастополя з Анапи. 28 лютого 2014 року Юрій Сергєєв повідомив Раді безпеки ООН, що вертольоти не були транспортними, а скоріше штурмовими Мі-24. Сергій Куніцин повідомив журналістам, що Крим має відвідати російська делегація у складі Володимира Жириновського та Костянтина Затуліна [55, с. 103].

Сергій Куніцин повідомив журналістам, що 13 російських літаків Іл-76 ВДВ РФ приземлилися у військовому аеропорту Гвардійське. Куніцин заявив, що кожен літак може вмістити близько 150 осіб.

28 лютого в Міністерстві оборони України визнали загрозу можливого захоплення військових частин у Криму радикальними силами. Зіткнувшись з можливим російським втручанням, президент США Барак Обама заявив, що будь-яка військова дія «обійдеться великою ціною», після того, як він засудив російську агресію в регіоні. 28 лютого керівництво України отримало повідомлення від Росії. Згідно з повідомленням міністру оборони Ігорю Тенюху, Україна повинна віддати півострів Крим Росії без військової оборони, інакше Росія окупує всю країну [51, с. 73].

З 1 березня українським журналістам заборонили в'їзд до Криму, нібито за наказом депутатів Верховної Ради. За словами Деймона Вілсона, віцепрезидента Атлантичної ради, Конгрес Сполучених Штатів розглядав можливість надати пакет оборонних озброєнь для України.

2 березня 2014 року о 9:00 загін української морської піхоти, який дислокувався в районі Феодосії був оточений озброєними людьми з вимогою здатися. У Судаку персонал РЛС був змушений здати зброю. Будівля ВМС України в Севастополі перебувала в облозі та наземному штурмі російської армії.

Виконуючий обов'язки президента Олександр Турчинов наказав призвати всіх українських військових із резервів. На українській військовій базі поблизу села Перевальне тривало протистояння між невеликою групою українських морських піхотинців, вірних Києву, та оточуючими російськими силами.

Новопризначений командувач ВМС України Денис Березовський у телевізійній заяві заявив, що відмовляється виконувати накази самопроголошеної влади в Києві та заявив про лояльність кримській владі та народу. Його замінив Сергій Гайдук.

Цього ж дня в Севастополі екіпаж командного корабля «Славутич» запобіг спробі викрадення судна катером, на якому перебували невстановлені озброєні особи. Українські війська, дислоковані в Криму, були закликані капітулювати до 5 ранку 3 березня або зіткнутися зі збройним зіткненням через ультиматум, висунутий командиром Олександром Вітком. Того ж дня російські

військові захопили поромний термінал Керченської протоки в місті Керч, крайній східній точці Криму.

4 березня Путін завершив військові навчання та відвів війська від українських кордонів. На прес-конференції Путін заявив, що солдати, які займають військові бази, не є російськими солдатами, а місцевими силами самооборони. Він сказав, що на даний момент немає необхідності вводити війська в Україну, але Росія залишає за собою право використовувати «всі засоби» як останній засіб перед загрозами анархії.

На авіабазі Бельбек відбулося зіткнення між охоронними російськими силами - та озброєними українськими солдатами, які здали базу напередодні. Близько 200 озброєних українських військовослужбовців 240-ї бригади оперативно-тактичної авіації рушили до бази, вимагаючи повернення своїх робочих місць, коли проросійські сили зробили попереджувальний постріл у повітря. Після багатогодинних переговорів проросійські сили погодилися дозволити спільне патрулювання бази - українці залишалися без зброї, а за ними український загін пішов маршем [51, с. 135].

5 березня уряд Криму оголосив, що понад 700 солдатів і офіцерів з 50-го, 55-го і 147-го зенітно-ракетних полків, дислокованих відповідно в Ялті, Феодосії і Фіоленте, перейшли на бік АРК, оголосивши про готовність «захистити населення Криму». Це на додаток до 204 винищувальної частини ВПС України, яка дезертувала 3 березня на бік ворога. Зазначається, що 35 російських військових напали на прикордонний пункт пропуску в Керчі та погрожували збройним нападом на українських військовослужбовців. Того ж дня Держприкордонслужба України повідомила, що невідомі захопили в заручники українського генерал-полковника Михайла Ковалю. Один зі свідків стверджує, що його забрали російські байкери, які напали на особистий автомобіль Ковалю в Ялті. Українські військові затримали одного із «зелених чоловічків» Олексія Сергійовича Медведева з Йошкар-Оли.

У Сімферополі невідомі озброєні люди захопили в заручники спецпредставника ООН в Україні Роберта Серрі. Заступник генерального

секретаря ООН Ян Еліассон сказав, що Роберту Серрі погрожували, але його не викрадали. Очікувалось, що Серрі продовжить свою роботу в Києві через ситуацію в Криму.

Тим часом Шевченківський районний суд Києва виніс рішення про взяття під варту самопроголошених лідерів Сергія Аксьонова та Володимира Константинова. Службі безпеки України було доручено доставити їх до суду. Генеральна прокуратура України відкрила кримінальне провадження проти командувача Чорноморським флотом Олександра Вітка за фактами підбурювання до державної зради та організації диверсій.

Озброєні люди захопили Сімферопольську радіотелепередавальну станцію та припинили мовлення київських телеканалів «5 канал» і «1+1», замінивши їх частоти на московський канал новин «Росія 24» [51, с. 152].

6 березня російські моряки затопили списаний крейсер «Очаков» біля входу в бухту Донузлав у західному Криму як блоккор, намагаючись перешкодити кораблям ВМС України вийти в Чорне море.

Невідомі банди позначають їхні будинки знаком Х. Місія спостерігачів Організації з безпеки та співробітництва в Європі втретє не пустила на український Крим невідомі у військовій формі. За даними Держприкордонслужби України, Росія збільшила чисельність своїх військових у Криму до 30 тисяч. Біля Очакова затонуло ще одне корабельне судно - колишнє рятувально-водолазне судно Чорноморського флоту ВМ-416.

8 березня Російські військові увійшли на територію села Чонгар Генічеського району Херсонської області та заблокували другий в'їзд до Криму. Відділ прикордонної служби Шолкіно був захоплений російськими військами. Особовий склад та їхні родини були змушені залишити пост і квартири. Літак прикордонників, який летів над Кримом, був атакований з вогнепальної зброї.

10 березня кілька сотень жителів Криму, переважно кримських татар, покинули Крим з міркувань безпеки. Російські війська захопили головний військовий госпіталь у Сімферополі.

11 березня Російські війська захопили диспетчерську вежу міжнародного аеропорту Сімферополя та закрили повітряний простір Криму до кінця тижня. Рейс PS 65 «Міжнародних авіаліній України» був змушений повернутися до Києва незадовго до посадки.

13 березня Росія висловила підтримку розгортанню моніторингової місії ОБСЄ в Україні, включаючи Крим, заявив у четвер голова групи європейської безпеки, назвавши це можливим «великим кроком вперед» [51, с. 162].

На підставі ухваленого напередодні Закону «Про Національну гвардію України» утворюється Національна гвардія України.

Збройні сили Росії оголосили про нову серію раптових військових навчань у прикордонних районах Ростова, Белгорода та Курська 13 березня із залученням «артилерійських батарей, штурмових вертольотів і щонайменше 10 000 солдатів». На аматорських кадрах видно, як колони вантажівок і бронетехніки скупчуються біля прикордонного міста Лопань, всього за 48 кілометрів від Харкова. Державний департамент Сполучених Штатів заявив, що російські військові навчання «безумовно створили атмосферу залякування».

Сполучені Штати і Росія не знайшли золоті середини в українській кризі після шести годин переговорів у Лондоні 14 березня 2014 року. Російське державне агентство з питань озброєнь «Ростех» оголосило, що 14 березня воно перехопило розвідувальний безпілотник 66 військової розвідувальної бригади армії США, який пролітав над Кримом 14 березня. Він вивів з ладу безпілотник за допомогою комплексу РЕБ «Автобаза», в результаті чого апарат "здійснив аварійну посадку і майже перейшов у розпорядження сил самооборони Криму. Крім того, компанія заявила, що це другий американський безпілотник, перехоплений над Кримом з початку кризи. Згодом Пентагон спростував заяви Ростеху, заявивши, що звіти були неправдивими [61, с. 332].

19 березня російські військові штурмують українські військові бази в Криму. У Севастополі буксир Чорноморського флоту атакував і пошкодив український корвет «Тернопіль», обстрілявши корабель гранатами під час кружляння.

20 березня українські корвети «Хмельницький» і «Луцьк» були взяті на борт і захоплені російськими військами в Стрілецькій бухті. Увечері 15-20 бійців російського спецназу з буксира ВМФ РФ увірвалися на вже пошкоджений корвет «Тернопіль» у Севастополі та захопили його, застосувавши світлошумові гранати та автоматний вогонь.

21 березня під Севастополем російські військові кораблі оточили український підводний човен «Запоріжжя» та обстріляли її гранатами. Пізніше підводний човен захопили російські військові. У бухті Донузлав український тральщик «Черкаси» зробив безрезультатну спробу обійти затоплені судна та отримати вихід у відкрите море, після невдачі вона разом з десантним кораблем «Костянтин Ольшанський» кинула якор і зайняла оборонний стрій.

22 березня російські війська штурмують дві українські авіабази в Криму. О 16:00 українські прикордонники перекрили північний в'їзд з Криму.

Того ж вечора Сергій Аксьонов звернувся до громадян Півдня та Сходу України через відео на YouTube, у якому закликав населення дати відсіч «бандерівцям» і захищати свої землі від нападів з їхнього боку, які можуть виникнути. За межами цих регіонів відео розглядалося як спроба Криму спровокувати подальші повстання в цих регіонах проти київського уряду, щоб подальше відокремлення могло відбутися [51, с. 210].

23 березня із приблизно 4000 українських військових постів, розташованих у Криму, приєдналися до російських військ у регіоні після приєднання. 13 форпост, розташований у Феодосії, активно опирався російським військам і неодноразовими відмовою здаватися. Спікер кримськотатарського народу попередив російську владу, що в разі порушення їхньої національної цілісності вони створять повстанський рух і «захищатимуть» землі, на яких живуть. Росія жодним чином не відреагувала на попередження. У бухті Донузлав український тральщик «Черкаси» здійснив другу невдалу спробу пройти над затопленими кораблями біля входу в бухту. Вночі російський флот затопив п'яте судно в гирлі затоки.

24 березня у бухті Донузлав буксир із російськими військами захопив десантний корабель «Костянтин Ольшанський». 200 військовослужбовців атакували судно із застосуванням автоматичної зброї та світлошумових гранат. Екіпаж українського корабля на той момент становив 20 осіб, які заклали димову завісу. Перед капітуляцією екіпаж відключив електроніку та двигуни судна, які неможливо відновити.

25 березня Росія нагороджує медаллю колишніх українців, які сприяли анексії Криму. Зворотня сторона медальйона датує «повернення Криму» 20 лютого - 18 березня. Це означає, що Росія нагороджувала причетних до вбивства учасників Майдану 20 лютого.

Після двогодинного бою український тральщик «Черкаси», останній військовий корабель із українським прапором у Криму, був виведений з ладу вибуховими зарядами та захоплений у бухті Донузлав океанським буксиром «Ковель», трьома швидкохідними катерами та двома Мі-35. вертольоти. Постраждалих немає, але від вибуху гранати у судна пошкоджено стерно. Повідомляється про безкровний перестрілку зі стрілецької зброї. Українському екіпажу дозволили підняти український прапор і залишитися на борту до евакуації 26 березня.

26 березня російський головнокомандувач генерал Валерій Герасимов заявив пресі, що всі військові об'єкти навколо Криму перебувають під контролем російських військ, а всі військові, які висловили лояльність Україні, евакуюються з півострова. На цьому закінчилась основна частина воєнної складової окупації Кримського півострова [22, с. 336].

Події відбувалися надзвичайно швидко, і Кремль надіслав надзвичайно добре навчений спецназ Росії, а командири української армії на півострові були просто заскочені зненацька, не маючи змоги дати відповідь без втручання військових сил з континентальної України. Київ прийняв рішення не вводити додаткові сили в Крим, розуміючи, що будь-яка контратака української армії негайно спровокує широкомасштабне військове зіткнення з Росією. Українці

щойно пережили трагічні події «Революції Гідності» і не бажали більше зазнавати втрат.

Незважаючи на всі звинувачення, Москва заперечувала присутність російських військових на півострові, але через місяць після референдуму під час «Прямої лінії з народом» Володимир Путін в одній із промов на тему Криму розказував про «воєнну допомогу» зі сторони Росії. Багато експертів вважають, що ці сили самооборони були підготовлені російським спецназом, який вже брав участь в операціях у Чечні та Грузії. Створення Міноборони Росії нової бойової медалі «За повернення Криму» є офіційним підтвердженням військової операції РФ на українському півострові.

3.2. Політико-правові складові анексії

1 березня 2014 року де-факто прем'єр-міністр Криму Сергій Аксьонов звернувся безпосередньо до президента Росії Володимира Путіна в підписаній заяві із закликом до Росії «надати допомогу в забезпеченні миру і спокою на території» Криму. Тим часом Аксьонов взяв під контроль «безпеку в Криму на тимчасовій основі». Всі командири мали підкорятися його наказам або подати у відставку. Аксьонов також повідомив про перенесення дати референдуму про самосуверенітет на 30 березня. 1 березня тимчасовий президент України Турчинов підписав указ про визнання неконституційним призначення Сергія Аксьонова главою уряду Криму. Президент Росії Володимир Путін офіційно попросив у Ради Федерації дозволу «застосувати збройні сили Російської Федерації на території України до нормалізації суспільно-політичної ситуації в цій країні». Через кілька годин Рада Федерації одноголосно проголосувала за надання дозволу [55, с. 142].

6 березня Верховна Рада Криму проголосувала за офіційне повернення Криму до складу Російської Федерації після 60 років перебування в складі української держави. Рішення Верховної Ради буде винесено на референдум кримчан, якщо прохання задовольнить Росія. Раніше оголошений референдум,

запланований на 30 березня, буде перенесено на 16 березня 2014 року. Український уряд одразу засудив цей захід і стверджував, що будь-який односторонній референдум, ініційований нинішньою владою Криму, буде неконституційним. До такої позиції приєднались США та Європейський Союз. Рефат Чубаров, лідер Меджлісу кримськотатарського народу, заявив, що його організація не братиме участі в референдумі та вважає його нелегітимним. За словами члена ради Пілунського, рішення було прийнято без кворуму.

Референдум щодо приєднання Кримського півострова до Росії був організований лише за два дні. 16 березня, в день проведення Референдуму, Верховна Рада Криму видала Положення про пресу щодо референдуму, в якому, серед іншого, зазначено, що уповноважені журналісти, які висвітлюють вибори, зобов'язані «не поширювати матеріали негативного змісту». Багатонаціональна спостережна місія ОБСЄ опублікувала звіт про свої спостереження під час спроби потрапити до Криму. Їх не пустили під погрозою зброї. Їхнє спостереження «виявило вагомні докази наявності обладнання, що відповідає присутності військового персоналу Російської Федерації поблизу різних блокпостів, з якими зіткнулися». Загалом РФ робила все, аби у сторонніх та «непотрібних» людей було якомога менше було можливостей спостерігати за ходом проведення голосування, стараючись при цьому діяти в рамках «законів». У день референдуму спостерігачі відзначили численні порушення під час голосування, включно з присутністю озброєних людей на виборчих дільницях. Через день, 17 березня було оголошено результати «референдуму» - 96,6% «за» приєднання до Росії, явка 82%. У той же день Путін підписав Указ про визнання Республіки Крим суверенною і незалежною державою [55, с. 147].

18 березня між Російською Федерацією та Республікою Крим було підписано «міжнародний договір» про входження Республіки Крим до складу Російської Федерації та утворення нових суб'єктів у складі Російської Федерації. 19 березня Конституційний суд Російської Федерації ухвалив рішення про визнання згаданого «договіру» таким, що відповідає Конституції Російської Федерації. 20 березня «договір» було ратифіковано. Україна почала

евакуацію близько 25 000 військовослужбовців та їхніх сімей з Криму. 21 березня після ратифікації російським парламентом договору про анексію Путін підписав закон про офіційне приєднання Криму до Росії.

Росія продовжувала зміцнювати свою контроль над Кримом і скасувала договір 2010 року, який продовжував оренду Севастопольського порту в обмін на знижку на природний газ. Ціна, яку Росія стягувала з України за природний газ, різко зросла приблизно на 80 відсотків за лічені тижні. У той час як Росія відкрито чинила економічний тиск на тимчасовий уряд у Києві, російські офіційні особи публічно заявили, що не мають жодних додаткових планів на території України.

9 травня Путін відзначив День Перемоги, свято в пам'ять про поразку нацистської Німеччини у Другій світовій війні, поїздкою до Криму та оглядом Чорноморського флоту Росії. За кілька днів до візиту Путіна Рада з громадянського суспільства та прав людини, дорадчий орган Кремля, опублікувала застережливий звіт щодо Криму, який різко суперечить офіційно оприлюдненим результатам референдуму про незалежність 16 березня. Фактична явка виборців, за оцінками, становила від 30 до 50 відсотків, причому трохи більше половини тих, хто проголосував, вибрали анексію Росією.

Спостерігалися масові порушення: озброєні люди в масках безпосередньо спостерігали за голосуванням, виборці голосували багаторазово, а українська поліція, як повідомляється, вилучила 100 000 попередньо заповнених бюлетенів «за» у озброєних сепаратистів поблизу Слов'янська. Відмовившись від визнання результатів референдумів, які переважною більшістю виступали за незалежність, Путін сказав, що поважає волю виборців, навіть якщо Кремль закликав до переговорів. ЄС у відповідь розширив санкції проти російських осіб і компаній [15].

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ АНЕКСІЇ КРИМУ

4.1. Реакція міжнародного співтовариства на анексію Криму

Через рік після анексії, 15 березня 2015 року, російський державний телеканал «Росія 1» показав документальний фільм «Крим, дорога на Батьківщину» про події весни 2014 року в Криму. В інтерв'ю для цього документального фільму президент Росії зізнався, що особисто керував російськими військовими діями на півострові. У цьому ж документальному фільмі президент Росії заявив, що ми готові привести в дію російські ядерні сили у разі будь-якого військового втручання західних країн. Думка про те, що їхній президент здатний посилити ядерну загрозу, не маючи реальної зовнішньої небезпеки, як не парадоксально, не хвилювала ні російське суспільство, ні більшість населення Криму, на відмінно від інших країн світу [22, с. 273].

Міжнародна реакція на анексію Криму Російською Федерацією в основному була засудженням дій Росії, підтримкою суверенітету та територіальної цілісності України та підтримкою пошуку швидкого припинення кризи. Сполучені Штати та Європейський Союз у відповідь запровадили санкції проти Росії за її роль у кризі та закликали Росію вийти. РФ звинуватила Сполучені Штати та ЄС у фінансуванні та керівництві революцією та відповіла на санкції запровадженням своїх власних.

Після російського вторгнення до Криму Європа та США були змушені розглянути відповідні контрзаходи, від економічних санкцій до дипломатичних заходів. Початкова відповідь, запровадження санкцій насамперед проти московської еліти, виявилася неефективною для стримування російської анексії Криму, що спонукало українського посла в ООН назвати санкції «сором'язливими» і не більше ніж «укусом комара». Загалом перший час після анексії Криму реакція та дії на цю тему були доволі слабкими і не відповідали масштабу ситуації.

Європа активно розробляла план відповідей та покарань, викликаючи гострі дебати серед зацікавлених сторін щодо найкращого способу реагування на російську агресію. З одного боку, існує занепокоєння, що посилення зусиль зі стримування Росії матиме зворотний ефект, спричиняючи потенційну ескалацію кризи на території Східної України, Молдови та, можливо, Грузії. Прихильники цієї точки зору, як правило, підтримують заходи, спрямовані на зміцнення нового українського уряду в Києві, а не на покарання Москви. Проте багато інших вважають, що поточної відповіді з боку Європи та США просто недостатньо, стверджуючи, що Росія грубо порушила всі прийняті норми міжнародного права, силою захопивши Крим, без реального засудження та покарання з боку Заходу. Вони твердо переконані, що такий прояв слабкості з боку США та європейських держав є неприйнятним, і зараз настав час діяти.

Ситуація в Криму була вперше розглянута ЄС під час позачергової зустрічі глав держав ЄС 6 березня 2014 року. У спільній заяві лідери ЄС засудили неспровоковане порушення Росією суверенітету та територіальної цілісності України та закликали Росію негайно вийти своїх збройних сил і дозволити негайний доступ міжнародним спостерігачам. Вони також розкритикували рішення про проведення референдуму в Криму [53].

Наступна зустріч, на якій обговорювався розвиток подій у Криму, відбулася 20 березня, вже після референдуму та підписання у Кремлі договору про приєднання. Лідери ЄС оголосили про нові персональні санкції, заборони та заморожування активів, додавши 12 нових імен російських і кримських чиновників до списку з 21 посадовця, які вже потрапили під дію рішення міністрів ЄС. Крім нових імен, Європейська Рада скасувала запланований саміт ЄС-Росія і зазначила, що країни-члени не будуть проводити двосторонні регулярні саміти з Росією.

Наприкінці червня 2014 року ЄС ввів обмеження на економічні відносини з Кримом. Заходи стосуються громадян ЄС і компаній, що базуються в ЄС. Ці заходи включають:

- Заборона ввезення товарів з Криму та Севастополя;

- Обмеження торгівлі та інвестицій, пов'язані з певними секторами економіки та інфраструктурними проектами;
- Заборона надавати туристичні послуги в Криму чи Севастополі;
- Заборона на експорт певних товарів і технологій [27].

З подальшою ескалацією військового конфлікту на сході України увага ЄС переключилася з Криму на Донбас. Хоча всі офіційні заяви стосувалися кримської справи, основна увага була прикута до збиття МН17 над Східною Україною, вторгнення російської армії на Схід України та порушення Мінських угод. Щодо Криму, то згодом ЄС включив до санкційних списків ще більше імен кримських політиків, запровадив санкції проти 3 російських компаній, які передали до Криму газові турбіни, та 6 організацій, які брали участь у будівництві Керченського мосту.

Російське вторгнення та анексія Криму викликали серйозні занепокоєння щодо обороноздатності та безпеки держав Східного партнерства. Цей крок став другим випадком за останні роки, коли Росія грубо втрутилась в справи країни колишнього СРСР, не зустрівши явне осудження та покарання зі сторони Заходу. Російська воєнна агресія є прямим викликом безпеці Європи після холодної війни та має серйозні наслідки для балансу військової сили в регіоні.

Щоб належним чином вирішити ці проблеми безпеки, необхідно заохочувати міністерства оборони країн Центральної та Східної Європи збільшити свої витрати на оборону. На момент анексії Криму середні регіональні витрати на оборону прифронтових держав НАТО Центральної та Східної Європи становлять 1,1 % ВВП, що значно нижче 2 %, запропонованих. Такий низький відсоток є мізерним у порівнянні з військовими витратами Росії, які становлять 4,5% її ВВП щороку. Хоча такий низький рівень вкладу в військову складову прифронтових держав НАТО Центральної та Східної Європи частково пов'язано з наслідками економічної кризи серед країн Європи, вклад в армію повинні були збільшитися, щоб стримувати майбутні прояви російської агресії. Це не означає, що сили НАТО програють Росії, але важливо підкреслити непослідовність оборонних можливостей кожної з країн НАТО.

Взяти, наприклад, Польщу. Польща є винятком у Центральній та Східній Європі, оскільки витрачає 1,9% свого ВВП на оборону - на 0,8% вище середнього регіонального показника. Проте, якщо порівнювати польську та російську армії, то конкуренція невелика і в цій ситуації переможець явно РФ. Маючи майже 1 мільйон активних військових, російські сили в 10 разів перевищують польські. Цей дисбаланс необхідно кардинально змінити [61, с. 362].

Події Революції Гідності та відхід колишнього президента України Віктора Януковича підкреслили значні демократичні недоліки в країні, які мучили українську державу з часів здобуття її незалежності. Від зростання влади олігархів до широкомасштабної корупції, українська демократизація застрягла в нестабільності з самого початку. Протести в Україні та наступне бажання Росії скористатися ситуацією ілюструють важливе зовнішньополітичне міркування для європейських держав: ЄС повинен працювати над підтримкою демократичних урядів своїх сусідів, перш ніж поширювати свій вплив на інші регіони світу, такі як Середня та Східна Європа. Зосереджуючи програми сприяння демократії на сусідніх країнах, які перебувають у зоні ризику, ЄС може допомогти стримати поширення авторитаризму та зменшити нестабільність у регіонах.

На момент анексії Криму Європа імпортувала з Росії майже 425 мільйонів кубічних метрів газу на день, і ця залежність лише допомогла підтримувати та фінансувати російський уряд. Щоб протистояти цьому, були розроблені значні заходи, пов'язані з постачанням енергоресурсів США, які можуть допомогти зменшити залежність Європи та покращити здатність ЄС реагувати на російську агресію. Зокрема, Міжнародний республіканський інститут вважала, що адміністрація Обама, тодішнього президента США, повинна сприяти експорту газу, щоб допомогти протистояти тиску Росії на енергетичні потреби Європи.

США не мали потужностей для транспортування свого природного газу за кордон. Через це в Камерон-Паріш, штат Луїзіана, був збудований

експортний термінал, здатний постачати майже 85 мільйонів кубометрів скрапленого газу на день. Також є багато інших терміналів на стадії планування та отримання дозволу. Такі ініціативи займуть час, оскільки тоді в Європі зараз також бракувало необхідної інфраструктури для імпорту газу зі США. Тим не менш, коли ці масштабні проекти будуть завершені, вони можуть допомогти зменшити вплив Росії в Європі.

Наповнюючи європейські ринки американською енергією, США допоможуть забезпечити європейцям певну гнучкість, коли вони зіткнуться з дедалі більшою могутністю Росії - без страху помсти чи перебоїв у постачанні енергії до їхніх країн. Крім того, США повинні були докласти зусиль, щоб продавати свої енергоносії країнам СНД за значно зниженою ціною, щоб конкурувати з і без того низькими цінами на російську нафту та газ.

Щоб запровадити довгострокові каральні заходи проти Росії, європейські держави повинні були розглянути можливість пошуку альтернативних ринків для своїх товарів. У 2012 році торгівля Європи з Росією склала 267 мільярдів євро, тоді як торгівля США з Росією становила лише 18,9 мільярда євро. Незважаючи на те, що рівень безробіття в Європі досить високий, а її економіки ще не повністю оговталися від глобальної рецесії, ефективна стратегія стримування російського впливу в регіоні вимагала прийняття деяких складних рішень [22, с. 346].

Однак навіть після ухвалення рішення незаконні дії в морі продовжують активно відбуватись, що вимагає нових і посиленних дій. Тривала незаконна діяльність, така як піратство, збройне пограбування на морі, контрабанда мігрантів і торгівля людьми, зброєю та наркотиками, а також тероризм залишаються критичними проблемами. Не в останню чергу грає недовіра РФ, яка доволі різко реагує на спроби ЄС контролювати частину моря і неохоче йде на співпрацю. Але нові загрози, що розвиваються, також повинні бути вирішені: посилення геополітичної конкуренції, зміна клімату та погіршення стану морського середовища, а також гібридні та кібератаки. Це можливість просунути стійкі рішення численних проблем морської безпеки, з якими

стикаються ЄС і міжнародна спільнота. Це також можливість підвищити роль і авторитет ЄС на міжнародній арені. Нещодавні геополітичні події, такі як військова агресія Росії проти України, є переконливим нагадуванням про те, що ЄС має посилити свою безпеку та посилити свою спроможність діяти не лише на власній території та у власних водах, але й у своїх сусідах і за його межами [15, с. 26].

Не можна дозволити Росії безкарно порушувати міжнародні закони та угоди - ні тоді, ні зараз, ні коли-небудь знову. Незважаючи на те, що вторгнення до Криму викликало занепокоєння у багатьох країнах світу, міжнародне співтовариство здатне вжити відповідних каральних заходів, спрямованих на обмеження російського впливу в регіоні з часом. Особливо важливо, щоб Конгрес США розробив власний пакет допомоги Україні, щоб доповнити та зміцнити будь-які реформи, здійснені новим українським урядом.

Реальність така, що західні держави більше не можуть дозволити собі позбавити пріоритетності оборонних потреб прифронтових держав НАТО Центральної та Східної Європи. Переоцінивши свою прихильність колективній обороні, НАТО почав зміцнювати свій східний кордон, тим самим збільшуючи свою здатність захищати суверенітет своїх членів і стримувати майбутню російську агресію. Крім того, оцінюючи свою зовнішню політику, ЄС було б доцільно віддавати пріоритет зусиллям із просування демократії в країнах СНД над іншими регіонами, оскільки регіональна нестабільність лише створить нові можливості для російської агресії. Зменшуючи залежність від російського експорту нафти та газу, США та ЄС повільно зменшували вплив Росії в регіоні.

Незважаючи на відсутність впливу міжнародних організацій на ситуацію в Криму, міжнародна спільнота в політичних оцінках засудила незаконну окупацію півострова. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 68/262, в якій зазначено, що референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014 року, не має чинності та не може бути основою для будь-яких змін до статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя.

Однак резолюція ООН не відобразила ні ролі Росії в анексії двох українських регіонів і Кримського півострова, ні визнала Росію державою, яка порушила Статут ООН. Ситуація змінилася 19 грудня 2016 року, коли Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Ситуація з правами людини в Автономній Республіці Крим та місті Севастополь (Україна)». Документ дає чітке визначення статусу Автономної Республіки Крим і Севастополя як частини території України, засуджує тимчасову окупацію Криму Російською Федерацією та не визнає спроби його анексії окупаційною владою [55, с. 242].

Через п'ять років після анексії стає зрозуміло, що санкційна політика ЄС щодо Росії не принесла жодних бажаних результатів. Це не зупинило анексію та не стримало Росію від подальших агресивних кроків. ЄС не переглянув свою початкову політику санкцій навіть після того, як російські офіційні особи публічно підтвердили, що Крим було захоплено після військової операції.

Політика санкцій ЄС проти Росії за незаконну анексію Криму залишається м'якою. ЄС не запровадив широких економічних санкцій проти Росії після анексії та не застосував санкцій до високопосадовців та бізнесменів у Росії. Також зрозуміло, що сам Крим не став кардинальним фактором у відносинах між ЄС і Росією. Це було радше показове обурення та підготовка власних сил в подальшому протистоянні проти РФ, аніж заходи покарання та урегулювання конфлікту. В світовій спільноті анексія Криму була представлена як урок для інших країн та об'єкт для досліджень, а не як реальна проблема.

4.2. Політика РФ щодо окупованого Криму

Першими під загрозу потрапляли ті, хто відкрито демонстрував проукраїнську позицію, підтримував рух опору чи носив українську символіку. Наприклад, у травні 2014 року затримала чотирьох кримчан і звинуватила їх у створенні терористичного осередку, який нібито планував вибухи на півострові. Серед них були режисер Олег Сенцов і фотограф Геннадій Афанасьєв. Усі четверо отримали тривалі терміни ув'язнення і лише через п'ять років повернулися в Україну за обміном полоненим.

Незабаром після анексії в Донецьку, Луганську та різних містах Донбасу на сході України почалися проросійські протести. Місцеві жителі, підігріті російськими політтехнологами та щоденним зануренням у пропаганду, хотіли відокремитися від України та стати автономією або приєднатися до Росії. Приклад безкарної та майже безкровної анексії Криму надихнув тих, хто плекав прорадянські настрої та був незадоволений умовами життя в Україні, яка переживала економічні труднощі та намагалася зміцнитися як нація.

Спочатку проукраїнські налаштовані громадяни намагалися виступити проти сепаратистів, але ситуація швидко загострилася. На бік сепаратистів виступили силовики Донецька та Луганська. Перед обличчям такого тиску опір цивільного населення згасло, а військовий конфлікт закорінився.

Ті ж люди, які допомагали в організації та здійсненні анексії Криму, потім продовжили організовувати окупацію Донбасу. Серед них були співробітник ГРУ РФ Ігор Безлер та Ігор Стрелков [40, с. 102].

У той перший рік після анексії Крим також постраждав від подій на материках. Прагнучи вплинути на російське керівництво, українські активісти та політики чинили тиск різними способами, щоб не дати Росії повністю завладіти Кримом. Наприклад, у жовтні 2014 року влада припинила водопостачання Північно-Кримського каналу, який забезпечував більшу частину потреб півострова у воді. Наприкінці 2015 року активісти, більшість з яких втекли з Криму, здійснили багатомісячну енергетичну блокаду півострова, що призвело до відключення електроенергії впродовж зими [41, с. 28].

Російська влада зробила все можливе, щоб повністю відірвати кримчан від їхнього минулого як частини України, зі спільною історією та спільним урядом. Було припинено транспортне сполучення з материком. Російські продукти в супермаркетах замінили українські, а російський паспорт став обов'язковим для всіх, хто хоче залишитися в Криму.

Після анексії Криму Росією півострів покинули від 54 000 до 200 000 людей, у тому числі понад 30 000 корінних кримських татар, які з самого початку відкидали російське втручання. Водночас близько 700 тис. громадян

Росії переїхали з Росії на анексовану територію, замінивши частину переміщеного місцевого населення [7].

З 2014 по 2022 рік правозахисники зафіксували понад 5 тис. порушень прав людини, більшість з них - кримських татар.

У лютому 2022 року, коли Володимир Путін заявив про намір вторгнутися в Україну та розпочав нинішню жахливу фазу війни, саме Крим став ключовим місцем для вторгнення. Військові бази та інфраструктура, побудована за роки окупації, допомогли російським військам вторгнутися з півдня та утримати позиції.

Окупація півдня та сходу України у 2022 році була найуспішнішою з усіх операцій російської армії, оскільки через Крим Росія змогла контролювати позиції як на суші, так і на морі. Зараз Крим став повноцінною зоною бойових дій і об'єктом особливих інтересів для військових дій України.

Важливим аспектом для збереження зв'язку російської зовнішньої політики з її внутрішніми інтересами є підкреслена та продемонстрована російським керівництвом важливість порядку та влади, що передбачає пріоритет збереження власної внутрішньої структури влади перед прийняттям будь-якого зовнішнього впливу. Взаємозв'язок між внутрішнім порядком та інтересами Росії та проекцією цілей її зовнішньої політики вплинув на її політику ідентичності щодо інших міжнародних гравців.

Внутрішній порядок Росії базується на сильному контролі та обмеженнях політичних прав і громадянських свобод росіян. Вищезазначене підтверджено кількома статистичними даними, серед яких виявляють явні докази відсутності справедливості та конституційних прав росіян щодо реалізації своїх основних соціальних і політичних прав і діяльності. Рейтинг громадянських свобод Росії знизився з 5 до 6 через посилення контролю над ЗМІ, різко збільшений рівень пропаганди на державному телебаченні та нові обмеження на можливість деяких громадян виїжджати за кордон. Обмеження свободи вираження поглядів, громадянських свобод і політичних прав, а також інших форм вираження авторитаризму російського керівництва були виправдані та прикриті

вірою в те, що історія ледь не завербувала Росію для проведення спецоперації для воскресіння своєї великої сили заради «відновлення балансу» в політичному просторі.

По відношенню до Криму така політика обмеження та контролю була проявлена особливо гостро, особливо по відношенню регіональних місцевих ЗМІ. За рахунок них була проведена активна «русифікація» населення, нав'язуючи свою ідентичність місцевому народу [43, с. 273].

Посилаючись на вищезазначені тенденції, роль російської зовнішньої політики значною мірою є продовженням її внутрішньої політики та політики ідентичності і що в ній немає особливих зовнішньополітичних аспектів. Зовнішня політика Росії та її відносини із зовнішнім світом ґрунтуються на сильних інтересах внутрішньої політики її керівництва. Російська політика ідентичності була побудована таким чином, щоб стійко протистояти політиці західних держав і створеному ними міжнародному порядку, який Путін, незважаючи на активну мілітаризацію країни, створенням воєнного культу та захоплення Криму завдяки воєнної сили, зображує політику США як агресивне середовище, де головну роль відіграє зброя та воєнна сила опонента. Також РФ активно просуває ідею «історичного світового порядку», з яким варто миритись та підкорятись. На фоні історичного розділення народу та влади, по суті Росія прямо закликала миритись із захопленням території та залишатись пасивними, байдужими до політичної ситуації в країні.

З моменту анексії політика Росії була спрямована на трансформацію етнічного ландшафту на півострові. Головна мета - сформувати лояльне населення, яке не має наміру чи можливості протистояти незаконним діям Росії чи факту анексії. З самого початку були створені умови для «витіснення» з території нелояльних людей, у тому числі громадян України будь-якої національності, які виступали проти нелегітимного референдуму 16 березня 2014 року. Особлива категорія цільових людей була і залишається кримські татари. Система кримінального правосуддя була використана окупаційною владою, щоб змусити всі незалежні ЗМІ залишити або припинити діяльність.

Так само використовувалися різні інструменти, щоб змусити залишити півострів активістів, працівників навчальних закладів та адміністративних, медичних чи релігійних установ, які висловили небажання співпрацювати з окупаційною владою. [44].

З часів окупації в 2014 році існує практика викрадення людей, які є нелояльними до режиму. Також існує сильний тиск з метою переслідування та арешту незалежних адвокатів і журналістів. Чотирьох адвокатів кримськотатарського походження заарештовано, ще трьох позбавили права захисту в суді. Захищати людей у судах у Криму стає все важче.

З моменту окупації Криму в 2014 році населення Криму зросло приблизно до 2,3 мільйона осіб. Значну частку притоку становлять військовослужбовці та їхні родини, а також співробітники російських силових структур, прокуратура та суди. Це призвело до заміни місцевого населення чиновниками окупації. Окупаційна влада заявляє, що у 2023 році в Криму проживає 2,5 мільйона людей. Ця цифра, швидше за все, є перебільшенням через те, що бюджетні дотації розраховуються за чисельністю населення [13].

Мешканці Криму були змушені отримати російські паспорти, щоб отримати доступ до послуг для задоволення своїх основних потреб. Без російського громадянства відмовляють у багатьох послугах, у тому числі в лікуванні. Питання відновлення громадянства України для колишніх громадян України та дітей, народжених після 2014 року, буде частиною виклику правосуддя перехідного періоду після деокупації.

Система освіти широко використовується як активний інструмент російської пропаганди для впровадження дискурсу колоніальної ідентичності та формування лояльного, милітаризованого та контрольованого молодого покоління, вихованого на ідеології, яка підтримує та легітимізує агресію Росії проти України. Близько 29 000 дітей були залучені до милітаристських молодіжних рухів, таких як Національний рух кадетів російської молодшої армії. Організація перебуває під обмеженнями ЄС і США і, як відомо, навчає дітей користуватися зброєю.

Подібні цілі реалізуються для дітей молодшого віку від 7 до 9 років через рух «Зарниця». Мілітаристське мислення та героїзація війни, яку веде Росія в Україні, є частиною ідеологічної програми «дитячого руху». Водночас лише у 2022 році уроки шкільної пропаганди пройшли 230 тисяч дітей.

Пам'ятки архітектури зникають або руйнуються. Усуваються всі сліди української присутності. У Севастополі демонтовано пам'ятники на честь українського письменника Тараса Шевченка та козацького гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного. До Росії везуть цінні артефакти спадщини.

Під виглядом реставраційних робіт знищується автентичність і цінність культурної спадщини, пов'язаної з кримськими татарами. Ця практика культурного стирання помітна в Бахчисарайському палаці, місці середньовічного значення. Цей об'єкт величезної культурної спадщини демонструє ознаки пошкоджень після його «реставрації».

Херсонес Таврійський, пам'ятка давнини, яка пов'язує історію Криму та України з Європою та Середземномор'ям, перетворена на базу московського православ'я, яке сприяє знищенню України. Цей об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО перебуває під загрозою, а також 4000 об'єктів національного значення [7].

Окупація та анексія Криму призвели до погіршення ситуації з правами людини. Під приводом «боротьби з екстремізмом» влада Криму порушує кримінальні справи проти кримських мусульман, репресує членів забороненого в Росії Меджлісу кримськотатарського народу. Повідомляється про численні випадки насильницьких зникнень і порушень свободи слова та зібрань. 268 епізодів порушення прав людини зафіксовано правозахисниками. У своїх доповідях міжнародні організації згадують про обмеження прав людини та основних свобод. Кримчани, які виступали проти анексії півострова, не могли відмовитися від російського громадянства або не бажали отримувати російські паспорти.

Створення потужної військової бази в Криму визначає пріоритети його економічного розвитку, насамперед відродження військової промисловості та

військової інфраструктури. Військово-промисловий комплекс, який складається з 30 підприємств, є стратегічним напрямком промислової політики Криму [65, с. 186].

До 2022 року російські військові підрозділи, які з 2014 року базуються в Криму, безпосередньої участі у бойових діях проти України не брали. Але в той же час на півострові майже безперервно відбувалися військові навчання різного масштабу.

Ситуація змінилася з першого ж дня повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року. Навчання припинилися, але плацдармом для російських військ став Крим. З Криму наносилися ракетні удари по всій території України, його також використовували як базу ударні вертольоти та літаки-ракетоносці.

Найпомітніші наслідки як бойових дій, так і військових навчань - пошкодження ландшафту та рослинності, хімічне забруднення ґрунту та підземних вод - мають кумулятивний ефект. У той же час повторні навчання ще більше завдають шкоди ландшафтам і рослинності та ще більше забруднюють ґрунт. Території, де проводяться військові навчання, часто страждають сильніше, ніж зони бойових дій, коли їх постійно обстрілюють забруднювальними снарядами.

Як наслідок - пошкоджені ландшафти, хімічно отруєні території, непридатні для ведення сільського господарства, велика кількість нерозірваних боєприпасів. У період між навчаннями або після їх завершення діючі тренувальні полігони залишаються недоступними для місцевого населення та туристів для рекреаційного використання. Зрозуміло, що військовими полігонами можуть стати лише великі незаселені природні території та ті, що не є активним господарським користуванням [65, с. 192].

Росія активно розбудовувала нову адміністративну «структуру» на півострові, використовуючи колабораціоністів із кримської політичної еліти, які раніше підтримували тісні зв'язки з Партією регіонів України. Отже, квазіадміністративні структури були створені одразу після незаконної анексії.

Зокрема, 31 березня 2014 року було створено Міністерство у справах Криму, яке ліквідували рішенням уряду Росії майже через рік, 15 липня 2015 року). Правоохоронні органи «сформували» за кілька днів. після анексії, 25 березня 2014 року.

Найціннішими природними територіями є заповідники, створені для збереження унікальної флори і фауни. Достатньо двох прикладів, щоб продемонструвати їх долю в окупації:

Кримський заповідник було знищено, розділено на дві частини, більшу з яких перетворили на національний парк.

Загальнонаціональний статуси заповідників надається неспроста. Разом із статусом передбачені індивідуальні адміністрації та ширші гарантії недоторканності території. Але з 48 природних територій загальнодержавного значення в Криму за час окупації 40 незаконно були понижені в статусі, що знижує гарантії їх збереження, не кажучи вже про розвиток.

Ландшафтний заказник «Байдарський», який має статус національного державного, не лише знизили в статусі до регіонального, а й незаконно розділили на дві частини. Штучний поділ природної території неможливо пояснити жодними природоохоронними мотивами. Це лише спроба підігнати ситуацію під особливий статус міста Севастополя як окремої адміністративної одиниці та військової бази Російської Федерації, і не має жодного відношення до розвитку цієї природної території, тим більше, коли хоча б Севастополь частина резерву, безумовно, використовуватиметься російськими військовими.

Були знищені пам'ятки природи «Південнобережні дуби», «Шовковиця Резніченка» та «Малий Лівадійський парк», які не згадуються в окупаційних документах. Малий Лівадійський парк і південнобережні діброви розташовані на території пансіонату «Гліцинія», який також виступає землекористувачем цих природних територій. У 2019 році окупаційна влада в негласному режимі незаконно продала пансіонат структурам банку «Росія», а разом з ним, ймовірно, Малий Лівадійський парк і Південнобережні дуби.

З 2014 року на території окупованого Криму створені такі природні території, як заказники «Каранський», «Ласпі», озеро Бараколь, «Парпацький кряж», «Озеро Ачи і Камишинський луг», «Червона зоря», «Аунлар», та мережі печер «Печера Таврида». Створення більшості заказників було передбачено нормативними актами, прийнятими ще до початку окупації. Загалом прийняті до початку окупації нормативні документи передбачали створення на території Криму 28 природних територій, але, як бачимо, лише частина з них відбулася.

Окупанти створили підґрунтя для планомірного знищення однієї з найцінніших природних територій Криму - парків і пам'яток садово-паркового мистецтва. Надзвичайно популярними і відомими навіть за межами Криму є пам'ятні парки, яких налічується аж 30. У липні 2020 року так званий «уряд АР Крим» прийняв низку рішень, якими змінив положення про пам'ятні парки на будівництво об'єктів туристичної інфраструктури, будинків тощо. На окремих територіях більшості парків-пам'яток дозволено розміщення об'єктів некапітального будівництва, а також будівництво капітальних об'єктів, якщо це відповідає цілям діяльності парку. А до таких цілей, за рішенням окупантів, тепер належить «створення умов для ефективного розвитку туризму, рекреації та рекреаційної інфраструктури». Це означає, що готелі, ресторани, багатоповерхівки та котеджі на території парків-пам'яток тепер можна будувати цілком «легально» [65, с. 154].

У світі активно поширюються тенденції розширення природних територій, їх охорони та забезпечення гармонійного співіснування людини і природи. Але з 2014 року Крим вимушено ізолювано від усіх світових трендів, відкотившись у часи пізнього СРСР. Водночас відновлювалися старі радянські підходи: використання природних територій для приховування військових баз, перетворення парків на спальні райони міст, а також облаштування дач для високопосадовців.

Після незаконної окупації російська влада за дуже короткий термін «прирівняла» статус регіонів Криму до суб'єктів федерації. З самого початку окупації та анексії Росія брала участь у створенні квазіструктур так званої

кримської влади. Офіційно з початку 2015 року особливості оцінювання діяльності «органів виконавчої влади» республіки Крим та міста Севастополь у 2015-2018 роках визначаються урядом РФ, а не «органами місцевого самоврядування», участь яких у громадських адміністраціях суто номінальна. Перехідний період адаптації економічної, політичної та адміністративної систем Криму до російських умов тривав 1-2 роки, але фактично ще не завершений. Зокрема, до 1 січня 2019 року встановлено тривалість перехідного періоду щодо регулювання майнових, містобудівних, земельних, лісових відносин, а також відносин у сфері ведення кадастру нерухомого майна, державної реєстрації прав та договорів з нерухомістю.

На політико-правовому рівні Росія прийняла низку спеціальних постанов щодо «інтеграції» Криму в усіх сферах соціально-економічного та культурного життя. Загалом Держдума Росії з 19 березня 2014 року по 12 березня 2015 року розглянула 43 законопроекти щодо Криму [65, с. 167].

Політика щодо нелояльних до анексії українців у Криму більш репресивна, ніж у Росії, про що свідчать кримінальні справи проти активістів, відмова в перереєстрації кримськотатарських ЗМІ та заборона Меджлісу як «екстремістської організації». Громадяни України в окупованому Росією Криму та Севастополі дуже швидко відчули зміни в політичній системі, особливо в частині політичних репресій, обмеження політичних свобод, розпалювання ксенофобії щодо українців і кримських татар. Росія використала весь арсенал своєї репресивної машини для «замовчування» кримських татар, починаючи від викрадень і вбивств активістів і закінчуючи заборонами діяльності Меджлісу як «екстремістської організації».

Неминучою і важливою частиною арсеналу Путіна в побудові російської політики ідентичності є пропаганда. Промови Путіна чітко демонструють інтеграцію пропаганди в стратегії російського керівництва та її політику ідентичності. Пропаганда в руках російського керівництва не лише перетворює такі принципи, як суверенітет, єдність, свобода та солідарність, на порожні гасла, а й подає їх у контексті деформованої та невпізнаної реальності [45].

Конфлікт в Україні також показав, що російське керівництво використовувало пропаганду як ефективний супровідний елемент своєї зовнішньої політики через те, що Захід був менш обізнаний з феноменом пропаганди і, отже, не готовий з ним мати справу.

За допомогою пропаганди концепція «суверенної демократії» може бути описана як основний принцип російської незалежної зовнішньої політики та політики ідентичності, і водночас може бути віднесена до виправдання російського втручання в Україну [4].

Отже, за допомогою пропаганди втручання президента Росії в Україну також було проголошено як форма вираження спільної волі, а нав'язана Путіним агресивна влада набула іміджу гуманітарного характеру.

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ РОБОТИ В НАВЧАЛЬНОМУ І ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСАХ

Використання матеріалів щодо анексії Криму Російською Федерацією в навчальному і виховному процесах є важливим для формування свідомого та обізнаного громадянства. Ось деякі методичні рекомендації щодо інтеграції цих матеріалів:

1. Ознайомлення з контекстом

Історичний контекст: Введення в історичні передумови конфлікту, починаючи з історії Криму, його етнічного складу, ролі в історії України та Росії.

Політичний контекст: Аналіз політичних подій, що призвели до анексії, включаючи Євромайдан, втечу Януковича, і роль Росії у цих подіях.

2. Використання різноманітних джерел

Офіційні документи: Знайомство з міжнародними правовими актами, резолюціями ООН, Європейського Союзу та іншими документами.

Медіа матеріали: Аналіз новин, статей, документальних фільмів та репортажів.

Свідчення очевидців: Інтерв'ю, мемуари, відеозаписи та інші матеріали від учасників подій.

3. Критичне мислення та аналіз

Дебати та дискусії: Організація дебатів на тему легітимності анексії, її впливу на міжнародне право та безпеку в регіоні.

Аналіз джерел: Навчання учнів аналізувати різні джерела інформації, враховуючи їх походження, авторитетність та упередженість [39].

4. Інтерактивні методи навчання

Проекти та дослідження: Підготовка дослідницьких проектів на тему анексії Криму, впливу на життя людей, економіку, міжнародні відносини.

Ролеві ігри: Моделювання переговорів, судових процесів, засідань міжнародних організацій.

5. Виховна робота

Патріотичне виховання: Підкреслення важливості територіальної цілісності та суверенітету України.

Емпатія та розуміння: Формування у учнів емпатії до людей, які постраждали від конфлікту, обговорення гуманітарних аспектів.

6. Інтеграція в навчальні предмети

Історія: Включення теми анексії до курсу історії України та світу.(ДОДАТОК А)

Географія: Вивчення географічних аспектів Криму, його природних ресурсів та стратегічного значення.

Правознавство: Аналіз правових аспектів конфлікту, міжнародного права, прав людини.

7. Підтримка учнів та вчителів

Методичні матеріали: Забезпечення вчителів підручниками, посібниками та іншими навчальними матеріалами.

Навчальні семінари: Проведення тренінгів та семінарів для підвищення кваліфікації вчителів щодо викладання цієї теми.

8. Співпраця з громадськими організаціями

Волонтерські організації: Залучення волонтерів, ветеранів та активістів до навчального процесу [39].

Екскурсії та візити: Організація візитів до музеїв, виставок, зустрічей з очевидцями подій.

Використання цих методів дозволить не лише інформувати учнів про важливі події, але й сприятиме розвитку їхнього критичного мислення, громадянської свідомості та патріотизму.

Методичні рекомендації щодо використання матеріалів про анексію Криму РФ у навчальному і виховному процесах у школі повинні полягати у наступному:

I. Загальні положення

Мета: Формування у школярів усвідомлення історичних подій, розвиток критичного мислення, патріотизму та розуміння міжнародного права.

Завдання:

- Поглиблення знань про історичні та політичні аспекти анексії Криму.
- Виховання патріотичних почуттів.
- Формування критичного підходу до аналізу інформації.
- Сприяння розвитку емпатії та соціальної відповідальності.

II. Навчальний процес

Історія

Тема: Анексія Криму у контексті сучасної історії України

Виклад історичних передумов анексії.

Аналіз подій лютого-березня 2014 року.

Розгляд реакції міжнародного співтовариства.

Правознавство

Тема: Міжнародне право і анексія Криму

Порушення міжнародного права під час анексії.

Рішення міжнародних судів та організацій щодо анексії.

III. Виховний процес [39].

Патріотичне виховання

Проведення виховних годин, присвячених обговоренню подій анексії Криму, значення територіальної цілісності України.

Організація тематичних конкурсів, виставок, проектів на тему «Крим - це Україна».

Громадянська освіта

Залучення школярів до участі в заходах, присвячених Дню кримськотатарського народу, Дню захисника України.

Проведення уроків громадянської освіти з акцентом на права людини, правові аспекти анексії.

IV. Методичні підходи

Інтерактивні методи навчання

Використання групових дискусій, дебатів, ролевих ігор для обговорення складних питань.

Підготовка та презентація учнівських проєктів на тему анексії Криму.

Мультимедійні засоби

Використання документальних фільмів, відеоматеріалів, презентацій для візуалізації інформації.

Створення інтерактивних карт та хронологічних таблиць подій.

Отже, використання матеріалів про анексію Криму в навчальному і виховному процесах є важливим аспектом формування національної свідомості, патріотизму та розуміння міжнародного права у школярів. Впровадження цих рекомендацій допоможе зробити процес навчання більш змістовним і актуальним, сприятиме розвитку критичного мислення та громадянської відповідальності учнів.

ВИСНОВКИ

Безсумнівно, нестабільність в країні зіграло велику роль у вторгненні РФ на територію України та подальшу окупацію Кримського півострова, однак оглядаючись на великі держави та близьких до такого статусу країн, можна помітити, що незважаючи на скрутний стан «сусідів», вони не вмішуються і тим більш не забирають частини їхніх територій. На основі цього можна зробити висновок, що куди більшу роль грала сама ідеологія Росії.

Війна проти України є принципово неоімперським проектом, передумовою якого, за словами Путіна, є «єдність росіян і українців». Ймовірніше за все, він є прихильником ідеї, що для повернення статусу імперії та впливового діяча на світовій арені, треба повернути «під свій контроль» всіх країн-вихідців із СРСР, і в першу чергу це має бути Україна. Це кваліфікується як не просто дискусійне питання, а частина риторики та ідеології нинішньої влади Росії, що показує наскільки важко для сучасної Росії змиритися з «втратою» України.

Основними передумовами анексії Криму є ідеологія та погляди РФ на політичний устрій у світі, роль території України в якості «буферної зони» перед Москвою та проросійська влада в регіоні. Вирішальним фактором стала Революція Гідності та політична нестабільність в Україні, які дали можливість втілити плани РФ в реальність.

Вранці 28 лютого група з 50-119 озброєних людей у військовій формі без знаків ідентифікації, які пізніше були названі «зеленими чоловічками», захопила контроль над Міжнародним аеропортом Сімферополя та місцеву телевежу. Керівництво аеропорту пізніше розказало, що його захопили, і заявило, що він все ще працює нормально, незважаючи на триваючу озброєну присутність. Пізніше того ж дня міжнародний аеропорт Севастополя був захоплений подібним чином, як і аеропорт Сімферополя. Солдати без розпізнавальних знаків були військовослужбовцями Чорноморського флоту РФ. Пізніше деякі телеканали повідомили, що аеропорти охороняють російські війська. Тоді стверджувалося, що бойовики в аеропорту Сімферополя - це

солдати російського МВ, чий літак помітили в аеропорту Гвардійське в Гвардійському під Сімферополем.

1 березня 2014 року де-факто прем'єр-міністр Криму Сергій Аксьонов звернувся безпосередньо до президента Росії Володимира Путіна в підписаній заяві із закликом до Росії «надати допомогу в забезпеченні миру і спокою на території» Криму. Тим часом Аксьонов взяв під контроль «безпеку в Криму на тимчасовій основі». Всі командири мали підкорятися його наказам або подати у відставку. Аксьонов також повідомив про перенесення дати референдуму про самосуверенітет на 30 березня. 1 березня тимчасовий президент України Турчинов підписав указ про визнання неконституційним призначення Сергія Аксьонова главою уряду Криму. Президент Росії Володимир Путін офіційно попросив у Ради Федерації дозволу «застосувати збройні сили Російської Федерації на території України до нормалізації суспільно-політичної ситуації в цій країні». Через кілька годин Рада Федерації одноголосно проголосувала за надання дозволу.

6 березня Верховна Рада Криму проголосувала за офіційне повернення Криму до складу Російської Федерації після 60 років перебування в складі української держави. Рішення Верховної Ради буде винесено на референдум кримчан, якщо прохання задовольнить Росія.

У той перший рік після анексії Крим також постраждав від подій на материка. Прагнучи вплинути на російське керівництво, українські активісти та політики чинили тиск різними способами, щоб не дати Росії повністю заволодіти Кримом. Наприклад, у жовтні 2014 року влада припинила водопостачання Північно-Кримського каналу, який забезпечував більшу частину потреб півострова у воді. Наприкінці 2015 року активісти, більшість з яких втекли з Криму, здійснили багатомісячну енергетичну блокаду півострова, що призвело до відключення електроенергії впродовж зими.

Труднощі, яких зазнали кримчани внаслідок діяльності, керованої з материка, призвели до розриву зв'язків між материком і півостровом. Крим почали називати островом.

З моменту анексії політика Росії була спрямована на трансформацію етнічного ландшафту на півострові. Головна мета - сформувати лояльне населення, яке не має наміру чи можливості протистояти незаконним діям Росії чи факту анексії. З самого початку були створені умови для «витіснення» з території нелояльних людей, у тому числі громадян України будь-якої національності, які виступали проти нелегітимного референдуму 16 березня 2014 року. Особлива категорія цільових людей була і залишається кримські татари. Система кримінального правосуддя була використана окупаційною владою, щоб змусити всі незалежні ЗМІ залишити або припинити діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2-е вид. перероблене. К.: «Критика», 2001. 270 с.
2. Андрощук О. One Ukraine or many? *Історіографічні дослідження в Україні*. 2017. Вип. 27. С. 384-439
3. Аржаковський А. Розбрат України з Росією. Харків. 2015. 256 с
4. Белкін Л. Дослідження методів антиукраїнської російської пропаганди в інформаційних війнах проти України. Т. 3. №. 64. С. 87-94.
5. Бернадський, Б. В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал». К., 2012. 320 с.
6. Бойко О.Д. Історія України. Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2006. 686 с.
7. Бурдига І. Адмінкордон з Кримом: п'ять років тимчасовості. 2019. *Дзеркало тижня*. URL: <https://www.dw.com/uk/адмінкордон-з-кримом-пятьроків-тимчасовості/a-47941025>
8. Бурковський П. Російська пропаганда про події в Україні: тенденції 2014–2016 років URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/opaganda-pro-podii-v-ukraini-tendantsii-20142016-rokiv>.
9. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки. *Український Тиждень*. 2014. 23 жовтня. С. 30, 31.
10. Васильєва Н. В. Пропаганда як складова інформаційно-комунікативної політики і загроза національній безпеці. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. №. 2. С. 34-41.
11. Верменич Я. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ, 2018. С. 100-101.
12. Від «уничтожить нацистов» до «уничтожить украинство»: як змінилася російська пропаганда за 8 місяців війни. URL: <https://www.stopfake.org/ua/ot-unichtozhit-natsistov-do-unichtozhit-ukrainstvokak-izmenilas-kremlevskaya-propaganda-za-dva-mesyatsa-vojny/>.

13. Военна пропаганда РФ – механізми впливу та способи захисту: детальний розбір від Тизенгаузена. 2022. URL: <https://kanal-dom.tv/voennapropaganda-rfmehanizmy-vplyvu-ta-sposoby-zahystu-detalnyj-rozbir-vidtyzengauzena/>
14. Гай-Нижник П. Росія проти України (1990 - 2016 рр.). К., 2017. 332 с.
15. Гай-Нижник П. Агресія Російської Федерації проти України. К., 2016. 28 с.
16. Гапій В. Е. Пропаганда як інструмент впливу на підсвідомість людини в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. №. 1 (2). С. 636-641.
17. Гетьманчук П. Гібридна війна Росії проти України: інформаційний аспект. 2019. С. 296-307.
18. Головченко В. Історико-інформаційна складова гібридної агресії Росії проти Української держави. *Київські історичні студії*. 2017. № 1. С. 35–45
19. Голопатюк, Л. С., Тимошенко, Р. І. (2017). Визначення та аналіз особливостей складових сучасних воєнних конфліктів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znrcvdsd_2017_1_6
20. Гончаревський В.Г. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід. К.: Логос, 2011. 220 с.
21. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4(33). С. 5–12
22. Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт. Київ. 2017. 496 с.
23. Гордієнко М. Г. Інформаційні наративи як інструмент гібридної війни. Соціально-політичні процеси в Україні та світі у контексті глобалізаційних перетворень: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 23 квітня 2021 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2021. С. 50-60.
24. Гуманітарні виклики та соціальні наслідки військових дій на Сході України. К., 2015. 276 с.
25. ДБР назвало «справжні причини та умови» анексії Криму. URL: <https://ua.krymr.com/a/news-dbr-spravzhni-prychyny-aneksii-krymu/30841836.html>

26. Денисюк Ж. З. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. *Вчені записки ТНУ імені Вернадського*. Серія: Державне управління. 2021. Том 32 (71) № 2. С. 46-50
27. До другої річниці агресії Росії проти України. Київ. 2016. С. 10-11.
28. Догерті Джил. Усі брешуть або як трансформувалися російські ЗМІ. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33880>
29. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2016 р. – 15 лютого 2017 р. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport17th_UKR.pdf
30. Європейський проект та Україна : монографія. К.: НІСД, 2012. 192 с.
31. Жадько В. О. Інформаційні війни в історії та сучасності: характерні ознаки новітніх протистоянь. Вид-во НПУ імені МП Драгоманова, 2018. С. 64-95.
32. Журналістська етика та мовленнєва культура. (2021). Принципи журналістської етики. Отримано з <https://mediaethics.org.ua/pryncypury-et/>
33. Заноз Н. П'ять міфів російської пропаганди про Україну. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29137371.html>.
34. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. К.: Вища школа, 2002. 430 с.
35. Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Частина 3: 1917-2003 рр. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. 628 с.
36. Касьянов Г. Україна 1991-2007: нариси новітньої історії / НАН України. Інститут історії України. К.: Наш час, 2008. 432 с.
37. Касьянов Г., Смолій В., Толочко О. Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kasianov/Ukraine_v_rosiiskomu_istorychnomu_dyskurs_i_problemy_doslidzhennia_ta_interpretatsii.pdf?PHPSESSID=9gukpvis0tg2nb17fhhbvn2rc6

38. Кремлівська дезінформація щодо військового наступу на Україну. URL:https://detector.media/propahanda_disinfochronicle-kremlivska-dezinformatsiya-shchodo-viyskovogo-nastupu-naukrainu.
39. Криве дзеркало російської пропаганди: слова, що вбивають. *Speka - онлайн медіа про технології та підприємництво*. URL: <https://speka.media/spilnota/krive-dzerkalo-rosiiskoyi-propagandi-slova-shhovbivayut-9ww209/amp>.
40. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940–2015). Збірник документів і матеріалів. 2-е вид.. К.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2016. 1092 с
41. Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації. Київ. 2015. 90 с.
42. Кульчицький С., Міщенко М. Україна на порозі об'єднаної Європи. Київ.2018. С. 232
43. Куцька О. М. Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація : дис. ... доктора філософії спец. 032. Львів, 2020. 240 с.
44. Майборода С. П. Психологічні методи ведення військових дій у ХХ столітті. *День пам'яті та примирення: зб. матеріалів круглого столу*, м. Харків, 07 травня 2021 р. Харків, 2021. С. 31-39.
45. Марченко Ю. Пропаганьба: як ідеї пропаганди сторічної давнини працюють в сучасній РФ. *Platforma*. 2022. URL: <https://platfor.ma/topic/propaganba-yakideyi-propagandy-storichnoyi-davnynupratsyuyut-v-suchasnij-rf-na-prykladah/>
46. Мицик Ю., Бажан О. Історія України. Київ.2014. 680 с.
47. Між війною і соборністю. Соціокультурна інтеграція та адаптація переселенців з Донбасу та Криму. Західноукраїнський вектор. Львів. 2017. 454 с.
48. Павлов Д. М. Особливості технологій політичної пропаганди. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*. 2018. Т. 21. №. 2. С. 141-149.

49. Панченко О. А. Інституційне забезпечення процесів протидії російській інформаційній експансії та пропаганді в сучасному світі. *Інформація і право*. 2021. №. 3 (38). С. 28-34.
50. Плохій С. Брама Європи. Харків. 2016. С. 444, 454.
51. Поле битви - Україна. Харків. 2016. 352 с.
52. Полторак В. А., Стаднюк А. Г. Пропаганда та її місце в процесі ведення інформаційних війн. основні форми пропагандистського впливу. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2020. Т. 3. №. 1. С. 126-138.
53. Реакція ОБСЄ на кризу в Україні і наволо неї станом на 23 грудня 2014 року. URL: <http://www.osce.org/uk/home/125576?download=true>
54. Рудюк С. Як створити образ ворога? Україна в російських підручниках. URL: <http://www.istpravda.com.ua/digest/2011/09/18/54961/>
55. Рущенко І. Російсько-українська гібридна війна. Харків. 2015. 268 с.
56. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України. Київ. 2016. 564 с.
57. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі. К., 2018. 144 с.;
58. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора. Київ. 2016. 256 с.
59. Турченко Ф., Турченко Г. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2015. 166 с.
60. Турченко Ф.Г. Україна - Росія: діалог під час конфлікту. Київ. 2015. 110 с.
61. Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ, 2015. 408 с.
62. Херпен М. Х. ван. Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна. Харків 2015. 304 с.

63. Царьов Ю. О. (2011) Сучасний стан та перспективи договірно-правового оформлення морських кордонів України. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php>

64. Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ, 2018. 384 с

65. Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму. Київ. 2018. 227 с.

66. 190 днів пропаганди, або «Еволюція» заяв російських політиків. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns>.

67. 25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави. К.: Ніка-Центр, 2016. 796 с.

68. The Kremlin's propaganda machine is running at full throttle. *The Economist*. URL: <https://www.economist.com/europe/2022/02/28/the-kremlins-propagandamachine-is-running-at-full-throttle>. Books, 2018.

69. Conversation. URL: <https://theconversation.com/putins-propaganda-is-rooted-inrussian-history-and-thats-why-it-works-184197>.

70. Lasswell H. D. Propaganda technique in the world war. London: K. Paul, Trench, Trubner & co., ltd., New York: A. A. Knopf. 233 p.

71. Putin's propaganda is rooted in Russian history – and that's why it works. URL: <https://www.economist.com/europe/2023/05/11/>

72. Russian Propaganda in Ukrainian Information Space. URL: <https://ms.detector.media/articles/post/12407/2015-01-22-russian-propaganda-inukrainian-information-space/>.

73. The limits of the Georgia prism in Ukraine. *Middle East Institute*. URL: <https://www.mei.edu/publications/limits-georgia-prism-ukraine>.

74. The media's role in international terrorism. *Office of Justice Programs*. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/medias-role-internationalterrorism>.

75. The Russian Firehose of Falsehood Propaganda Model. *RAND Corporation*. URL: <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html>.

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект з Історії України 11 клас

Тема: **Російська анексія українського Криму**

Мета :

Навчальна:

- аналізувати основні передумови анексії Криму/ *Інформаційно-логічна;*
- встановлювати хронологічну послідовність анексії Криму/ *Хронологічна;*
- розуміти терміни «анексія», «зелені чоловічки», «псевдо референдум» / *Інформаційно-логічна;*
- характеризувати діяльність російської федерації в анексованому Криму/ *Інформаційно-логічна;*

Розвивальна:

- розвивати навички роботи з історичними документами, організувати завдання, в якому учні повинні порівняти різні джерела інформації про анексію Криму. / *Інформаційно-аналітична / Просторова;*
- розвивати в учнів пошукові навички за допомогою реферату на одну з тем, пов'язаних з анексією Криму Це завдання сприятиме розвитку навичок самостійного пошуку інформації та письмового викладу думок./ *Пошукова, Інформаційно-аналітична;*
- розвивати в учнів навички роботи в групах за допомогою технології «Скетч-ноутінг» / *Інформаційно-логічна;*
- формувати комунікативну компетентність шляхом відповідей учнів на уточнюючі, проблемні та актуалізуючі запитання під час уроку та навички комунікації в груповій роботі / *Мовленнєва.*

Виховна

- виховувати почуття патріотизму, важливості історичних і політичних цінностей українського народу / *Громадянська-Особиста / Патріотична;*
- формування у учнів поваги до державного суверенітету та територіальної цілісності України. / *Інформаційно-логічна / Аксиологічна;*
- формувати критичні думки щодо імперських амбіцій російської федерації/ *Аксиологічна-Логічна;*
- формувати критичні думки щодо російського бачення територіальної приналежності Криму / *Аксиологічна-громадська;*
- формувати критичні думки щодо псевдо референдуму/ *Аксиологічна-логічна;*
- виховувати людські якості: сумлінність, здатність до подолання труднощів / *Аксиологічна-здоров'язберігаюча;*

- виховувати толерантне ставлення учнів один до одного, поважати думки однокласників, вміти працювати в групах / *Соціально-комунікативна*;
- формувати лідерські якості під час групової роботи / *Соціально-громадська*.

Тип уроку: Комбінований урок

Обладнання: Підручник з Історії України (11 клас), карта України, мультимедійна дошка.

Основні дати

18-20 лютого 2014 р.- найдраматичніші події на Майдані. Розстріл «Небесної сотні»;

20 лютого 2014 р.- початок анексії Криму

26 лютого 2014 р. -проукраїнський мітинг кримських татар в Сімферополі;

27 лютого- «зелені чоловічки» захоплюють парламент і уряд АР Крим;

16 лютого 2014 р.- так званий референдум щодо статусу Криму.

Основні терміни:

Анексія, «зелені чоловічки», «референдум».

План уроку

1. Передумови анексії Криму;
2. Характеристика анексії Криму;
3. Наслідки анексії Криму.

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний етап	Привітання з учнями. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів, налаштування на позитивну і плідну роботу.		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<ol style="list-style-type: none"> 1. Яка була роль Євромайдану у політичних змінах в Україні у 2013-2014 роках? 2. Як змінилася політична ситуація в Україні після відставки Віктора Януковича? 3. Якими були основні вимоги протестувальників на Майдані? 4. Як вплинула політика Януковича на економічну ситуацію в Україні до 2014 року? 	Інформаційно-логічна
2 хв	III. Мотиваційний етап	Розповідь учителя "Уявіть собі, що одного дня ви прокидаєтесь і дізнаєтесь, що ваш будинок, ваша школа, ваше місто раптом опинилися в іншій країні. Ви втратили зв'язок з друзями та рідними, змушені були залишити своє житло і почати нове життя в іншому місці. Так сталося з багатьма людьми в Криму."	Учні задумуються, над почутим, за бажанням висловлюють свої думки.	Логічна
2 хв	IV. Актуалізаційний		Учні мають висловитися щодо розуміння анексії Криму російськими	Логічна

	етап		військами у 2014 р. Далі педагог називає поняття «анексія», «референдум», «територіальна цілісність» використовуючи методичний прийом «Мозковий штурм», пропонує їх визначити та застосувати для характеризування періоду, що вивчатиметься на уроці.	
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу.	<p>1.Передумови анексії Криму 2014 рік став трагічним для України. Революція гідності на Майдані, спрямована проти диктатури та корупції, викликала великі надії на краще та гідне життя. Однак зовнішня агресія від сусідньої держави призвела до війни та незнаних раніше випробувань для українців. Основними передумовами анексії Криму є ідеологія та погляди РФ на політичний устрій у світі, роль території України в якості «буферної зони» перед Москвою та проросійська влада в регіоні. Вирішальним фактором стала Революція Гідності та політична нестабільність в Україні, які дали можливість втілити плани РФ в реальність.</p> <p>2. Характеристика етапів анексії Криму. У ніч з 26 на 27 лютого російські спецпризначенці захопили та заблокували будівлі Верховної Ради і Ради Міністрів Криму. Представники так званого "ополчення Криму" за підтримки військових Збройних сил Російської Федерації захопили інші адміністративні будівлі, аеропорти в Сімферополі та Севастополі, установи зв'язку, засоби масової інформації тощо. З 1 березня російські війська розпочали масштабні силові дії, спрямовані на блокування українських військових баз у Криму, захоплення адміністративних будівель, контроль транспортних шляхів та інших стратегічних об'єктів. 16 березня окупаційна влада провела так званий "референдум" про незалежність АР Крим, яким намагалася легітимізувати захоплення чужої території. 18 березня в Москві Президент Росії Володимир Путін разом із самопроголошеною головою Ради Міністрів АРК Сергієм Аксьоновим, спікером Верховної Ради АРК Володимиром Константиновим та головою Севастопольської МДА Олексієм Чалим підписали договір про</p>	<p>Запитання до учнів:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Чому Революція Гідності та політична нестабільність в Україні стали вирішальними факторами для реалізації планів РФ? • Чому політична нестабільність в Україні була важливою для реалізації планів РФ щодо Криму? • Як ви розумієте взаємозв'язок між Революцією Гідності та подіями в Криму? <p>Метод «аналіз ситуації». Учні повинні проаналізувати ситуацію, яка склалась у Криму в 2014 році та відповісти на питання «чи можна було уникнути анексії та яким чином?»</p>	<p>Логічна</p> <p>Логічна</p>

		<p>приєднання Республіки Крим до складу Росії.</p> <p>3. Наслідки анексії Криму. У той перший рік після анексії Крим також постраждав від подій на материк. Прагнучи вплинути на російське керівництво, українські активісти та політики чинили тиск різними способами, щоб не дати Росії повністю заволодіти Кримом. Наприклад, у жовтні 2014 року влада припинила водопостачання Північно-Кримського каналу, який забезпечував більшу частину потреб півострова у воді. Наприкінці 2015 року активісти, більшість з яких втекли з Криму, здійснили багатомісячну енергетичну блокаду півострова, що призвело до відключення електроенергії впродовж зими. Труднощі, яких зазнали кримчани внаслідок діяльності, керованої з материка, призвели до розриву зв'язків між материком і півостровом. Крим почали називати островом. З моменту анексії політика Росії була спрямована на трансформацію етнічного ландшафту на півострові. Головна мета - сформувати лояльне населення, яке не має наміру чи можливості протистояти незаконним діям Росії чи факту анексії. З самого початку були створені умови для «витіснення» з території нелояльних людей, у тому числі громадян України будь-якої національності, які виступали проти нелегітимного референдуму 16 березня 2014 року. Особлива категорія цільових людей була і залишається кримські татари. Система кримінального правосуддя була використана окупаційною владою, щоб змусити всі незалежні ЗМІ залишити або припинити діяльність.</p>	<p>Складіть таблицю «наслідки анексії Криму» Метод «Вирішення проблеми» Вчитель ставить перед учнями дилему «методи розв'язання проблеми анексії Криму», учні в свою чергу повинні підготувати доповідь з аналізом проблеми, та шляхом її вирішення.</p>	Логічна
10 хв	VI. Систематизація знань	<p>Групове обговорення за запитаннями.</p> <p>1) Чому першою ціллю у захопленні України став Крим?</p> <p>2) Чому Україна не чинила військового спротиву проти росії?</p> <p>3) Чому не можна визнавати</p>		Інформаційно-логічна

		результати псевдо «референдуму»		
2 хв	VII. Висновки	Метод «мікрофон»	Кожен учень висловлює свої міркування щодо фактів, подій та наслідків, що стосуються анексії Криму.	Логічно-інформаційна
1 хв	VIII. Домашнє завдання		Дайте відповіді на питання параграфа. Підготуйте доповіді на теми: «Чи можливо було запобігти анексії Криму?» Підготувати презентацію про ключові події, які привели до анексії Криму.	Інформаційна. Інформаційно-логічна Аналітична